

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
HISTORICKÝ ÚSTAV

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**SAMOSTATNĚ HOSPODAŘÍCÍ ŽENY V TŘEBONI
NA POČÁTKU NOVOVĚKU**

Vedoucí práce: doc. PhDr. Josef Hrdlička, Ph.D.

Autor práce: Veronika Tlačilová

Studijní obor: Historie

2023

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem autorkou této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

V Třeboni dne 27. července 2023

Veronika Tlačilová

Poděkování

Chtěla bych poděkovat vedoucímu bakalářské práce doc. PhDr. Josefu Hrdličkovi, Ph.D. za odborné vedení práce, cenné rady a připomínky, a také za ochotu, trpělivost a čas, který mi při jejím psaní věnoval. Dále bych chtěla věnovat poděkování svému otci, který mě přivedl k zájmu o historii Rožmberků, i za jeho podporu při psaní bakalářské práce.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá samostatně hospodařícími ženami ve městě Třeboni na počátku novověku. Jejím cílem je představit tematiku vdovství v měšťanském prostředí. Zabývá se otázkou, jaké vdovy měly po smrti manžela postavení, možnosti, jak o nich soudobá společnost smýšlela. Měšťanské ženy po sobě nezanechaly příliš mnoho stop, obzvláště ve světě dominovaných mužů. Jejich působení v sociálních a hospodářských dějinách bude zkoumáno na základě treboňských urbářů z let 1520 až 1652. Předkládaná práce blíže informuje o počtu samostatně hospodařících žen, zkoumá, jaká řemesla zdědily po nebožtíkovi a jakým majetkem jako ženy mohly disponovat. Také představuje sociální a rodinné struktury na příkladu konkrétních treboňských domácností.

Klíčová slova: ženy, smrt, vdovství, domácnost, hospodářství, řemesla

Annotation

This bachelor thesis deals with self-employed women on the Třeboň estate, in the city of Třeboň at the beginning of the modern age. Its aim is to present the topic of middle-class widowhood. After the death of the husband, what was the status of widows, their possibilities, how contemporary society thought about them. Bourgeois women didn't leave much of a mark, especially in a male-dominated world. Their role in social and economic history will be in Třeboň irrigators from 1520 to 1652. This presented work provides more detailed information on the number of women working, what crafts they inherited from this is husband deceased, and what property they could dispose of as women. And how did from the point of view of the privacy of widows, she households in Třeboň and family structures look like.

Key words: women, death, widowhood, household, economy, crafts

OBSAH

ÚVOD	7
1. Z MĚŠŤANEK VDOVAMI	21
1.1. Branami do raně novověkého města	21
1.2. Role měšťanských žen	21
1.3. Jak se stát vdovou?.....	23
1.4. „Žena vězněm muže svého“	27
1.4.1. Podle Brikcího z Licka	27
1.4.2. Podle Pavla Kristiána z Koldína.....	28
1.5. Testamenty	29
2. OBRAZ DOBRÉ VDOVY	31
3. ŽENSKÉ KRÁLOSTVÍ	34
3.1. Domácnosti řemeslníků.....	36
4. VEŘEJNÝ MĚŠŤANSKÝ SVĚT ŽEN	37
4.1. Městské prostředí na jihu Čech	37
4.2. V třeboňských hradbách.....	39
4.3. Ženy v třeboňských urbářích.....	41
4.4. Ženy v prachatickém soupisu.....	49
4.5. Cechy a ženská role.....	50
5. TŘEBOŇSKÉ DOMÁCNOSTI VDOV	53
6. ZÁVĚR	56
7. SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	58
Prameny nevydané	58
Prameny vydané	58
Literatura	59

ÚVOD

Tématem předložené práce jsou samostatně hospodařící ženy, především měšťanské vdovy, žijící v Třeboni na počátku novověku.

Problematicke vdovství v měšťanském prostředí není v české historiografii věnována velká pozornost. Větší zájem na venkovské ženy tradičně upírala historická demografie, která se soustředila na různé otázky související s vývojem populace. Množství otázek stavělo do středu pozornosti ženu ve spojení s problematikou sňatečnosti, plodnosti, četností dětí v rodině, dětskou úmrtností, nemanželskými dětmi, vdovství a následným přebírání usedlosti.¹ Žena tedy hrála přirozeně hlavní klíčovou úlohu v historických demografických výzkumech, zvláště při použití metody rekonstrukce rodin. Zájem byl především o její životní cykly panenství, manželství a vdovství. Přínosnými přístupy kromě rodinných strategií se dále staly sociální a hospodářské dějiny, na jejichž základě lze hledat samostatně hospodařící venkovské vdovy. Ze srovnání ženského vdovství s mužským vdovectvím je zřejmé, že vdovectví bylo v historiografii věnováno méně pozornosti. Ovdovění pro muže neznamenovalo zásadní dopad v sociální, právní ani v ekonomické rovině. Jejich běžný život se příliš nezměnil, a proto se stali pro historiografii takřka neviditelní. Kořeny tohoto jevu, kdy muži byli upozaděni, lze hledat už v Bibli, která se poměrně často zmiňuje o vdovách, ovdovělí muži se v nich nevyskytují. Slovo *vdovec* se v raně novověkých pramenech objevuje jen zřídka. V ženském vdovství lze proto zkoumat na základě dědických smluv rodinné zázemí, majetkovou situaci a jiné aspekty před a po ovdovění. Historická demografie se věnuje zejména problematice tohoto životního cyklu. Prosopografický výzkum může vytvořit vhodný předpoklad pro rekonstrukci sociální sítě, která jedince obklopovala. Vdovy schopné zastat úlohu hospodáře a udržet usedlost pro dědice se těšily ve svém sociálním okolí určitému respektu. Problém představoval obchod či řemeslo, které musela zastávat mužská osoba kvůli odborným znalostem. Znovu tedy vyvstává otázka výzkumu sňatkového věku hospodařících vdov a převodu majetku nebo usedlosti novému manželovi. Historicko-demografické výzkumy jsou ovlivněny dochovanou pramennou základnou. Studie vycházely z pramenů evidenční povahy, především ze soupisů obyvatelstva, matričních záznamů či gruntovních knih.²

¹ Michaela HRUBÁ, *Zvonění na sv. Alžbětu: odraz norem a sociální praxe v životních strategiích měšťanek na prahu raného novověku*, Praha 2011, s. 41-44.

² Markéta SKOŘEPOVÁ, *Vdovství v tradiční venkovské společnosti (přehled bádání)*, Historická demografie 35, 2011, s. 1-35.

V české historiografii se ke konci 20. století začalo na dějiny venkova nahlížet také z pohledu sociálních dějin, kulturní antropologie či etnologie.³ V devadesátých letech vznikla řada nových studií a prací zaměřených také na jižní Čechy nebo přímo na Třeboňsko. Jan Horský a Miloš Sládek se zaměřili na 16 poddanských vsí na panství Třeboň. Zkoumali tamní demografické poměry a ptali se, jak se v předbělohorské době a po třicetileté válce měnil počet poddaných. Skladbu poddanského obyvatelstva sledovali v soupisu poddaných z roku 1586 a následně v soupisu obyvatel podle víry z roku 1651. Zabývali se také sociálními a rodinnými strukturami hospodářů či podruhů.⁴ Jihočeské venkovské i městské domácnosti se staly předmětem výzkumu Josefa Grulich a Hermanna Zeithlofera. Oba autoři zkoumali kromě skladby poddanské domácnosti (například osoby v čele domácnosti, čeled' a podruzi) také rodinné struktury (například pohlaví, věk osob i sňatkový při vstupu do manželství). Jejich studie se věnuje rovněž otázce vdovství a hospodářství na jihočeských panstvích. Konkrétně popisují poddanské domácnosti starých osob, postavení a úlohy žen či vdov, se kterými pojí otázku celibátu.⁵

V novější práci Josef Grulich zkoumal na základě matrik, poddanských seznamů, soupisů poddaných a obyvatelstva životní a rodinný cyklus venkovského poddaného. I zde se opět zabýval demografickými a populačními poměry na jihu Čech v 16. a 18. století, ale středem jeho zájmu bylo chýnovské panství. Tématika vdovství se zde odrazila v několika dílčích kapitolách. Samostatně se věnoval smrti, příčinám a míře úmrtnosti v jižních Čechách. Vdovami se zabýval v souvislosti s problematikou sňatkového věku. Mladé vdovy zmiňoval u možnosti vstupu do nového manželství a založení nové rodiny, u starých vdov popisoval úděl a sociální postavení ve společnosti.⁶

Mezi nejnovější práce věnované dějinám obyvatelstva patří kniha Markéty Skořepové, ve které soustředila pozornost na panství Nový Rychnov. Zabývala se tématy poddanského vdovství, rozpadem domácností a neúplnými rodinami žijícími v 18. a 19. století. Kromě osiřelých nezaopatřených dětí a jejich životních podmínek se věnovala ovdovělým rodičům, volbě jejich nového sňatku a přijmutí nové macechy, otčíma či nevlastních sourozenců. Dále v kapitolách popisovala hospodaření ovdovělých rodičů,

³ M. HRUBÁ, *Zvonění*, s. 41-44.

⁴ Jan HORSKÝ – Miloš SLÁDEK, *Rodinné, sociální a demografické poměry v poddanských vsích na panství Třeboň v letech 1586 a 1651*, *Historická demografie* 17, 1993, s. 71-110.

⁵ Josef GRULICH – Hermann ZEITLHOFER, *Struktura jihočeských venkovských a městských domácností v 16. a 17. století (Příspěvek k dějinám sociální každodennosti poddaných v období raného novověku)*, *Historická demografie* 23, 1999, s. 31-84.

⁶ Josef GRULICH, *Populační vývoj a životní cyklus venkovského obyvatelstva na jihu Čech v 16. až 18. století*, České Budějovice 2008.

předávání venkovské usedlosti a výměnku.⁷ K této tématice Markéta Skořepová také napsala několik studií a článků, ve kterých se zabývala dosavadní historiografií a možnostmi budoucího výzkumu.⁸ Podobné zájmy sdílela Tereza Siglová, která se ve své studii zajímala novověkými vdovami a sirotky v městečku Dašice na pardubickém panství.⁹ Tématy jako rodinné struktury venkovských vdov a samostatně hospodařícími ženami se hlavně v 18. a 19. století zabývá Alice Velková. Ve svých pracích se zaměřila na osudy, osobní postoje a strategie žen na západočeském panství Štáhlavy.¹⁰

Vdovy lze studovat také metodou gender history. Jedná se o označení studia sociálních aspektů pohlaví, nikoli biologického. Nárůst zájmu o dějiny žen započala v české historiografii v devadesátých letech minulého století Milena Lenderová. Nejen její kolektivní monografie se věnuje proměnám ženských cyklů jako vdovství.¹¹ Dále se v ní autoři zabývají studiem ženy ve všech vrstvách společnosti, napříč stoletími od středověku po novější dějiny v tématech jako sociální veřejný svět, domov a domácnost, ženské tělo a zbožnost, ženy na okraji společnosti, umění a kultura.¹² Zájem o gender history kromě Mileny Lenderové sdílela také Jana Ratajová.¹³ Značnou pozornost získaly také šlechtické vdovy. Jejich životy byly mnohdy propojené s politickými mužskými dějinami.¹⁴ Historie byla chápána jako něco, co tvořili a prožívali právě muži, a tak se dějiny žen začaly postupně vymezovat. Šlo o prokázání různých forem ženské diskriminace, teprve později se výzkum začal odvracet od tohoto stanoviska. Zejména ve druhé polovině 20. století se začaly vést diskuse o rozdělování gender history evropskými

⁷ Markéta SKOŘEPOVÁ, *Ovdovění a osíření ve venkovské společnosti: Panství Nový Rychnov (1785-1855)*, Pelhřimov 2016.

⁸ TÁŽ, *Vdovství*, s. 1-31; TÁŽ, *Ovdovění a osíření v prostředí českého venkova pohledem historiografie*, *Východočeské listy historické* 32, 2017, s. 157-168.

⁹ Tereza SIGLOVÁ, *Sirotci a vdovy v městečku Dašicích v letech 1503-1618*, *Východočeský sborník historický* 11, 2002, s. 3-40.

¹⁰ Alena VELKOVÁ, *Sebevědomé nebo zoufalé? Vdovy hospodařící na venkovských usedlostech v první polovině 19. století*, in: Milan Vojáček (ed.), *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*, Praha 2007, s. 321-340.

¹¹ Milena LENDEROVÁ – Božena KOPIČKOVÁ – Jana BUREŠOVÁ – Eduard MAUR (edd.), *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, Praha 2009; Pavel KRÁL, *Žena a smrt v 16. a 17. století*, in: Milena Lenderová a kolektiv (ed.), *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 2002, s. 105-130.

¹² M. LENDEROVÁ – B. KOPIČKOVÁ – J. BUREŠOVÁ – E. MAUR (edd.), *Žena*, Praha 2009.

¹³ Jana RATAJOVÁ, *Dějiny žen a koncept genderu v české historiografii*, *Kuděj* 2005, č. 1-2, s. 159-172.

¹⁴ Například Josef JANÁČEK, *Ženy české renesance*, Praha 1976; Marie RYANTOVÁ, *Polyxena z Lobkovic. Obdivovaná i nenáviděná první dáma království*, Praha 2022; Pavel KRÁL, *Vdovy ve šlechtické společnosti raného novověku*, in: Tünde Lengyelová (ed.), *Žena a právo. Právne a společenské postavení žien v minulosti*, Bratislava 2004, s. 142-152.

feministickými hnutími na women's a men's history. Tento koncept rozdělených světů prošel kritikou a proměnami.¹⁵ Oddělení sfér vytvořilo veřejnou sféru muže a ženskou soukromou sféru. Právě feministické myšlení se nechtělo smířit se submisivním postavením žen se snahou o emancipování ženy v minulosti. Evropští badatelé jako Joan Scottová či Richard von Düllmen zastávali názor, že dějiny žen nelze studovat bez vztahu k dějinám mužů. Od této myšlenky lze dějiny žen rozšířit jak v metodických hlediscích i v heuristice.¹⁶

Za počátek women's history v české literatuře můžeme považovat knihu Josefa Poliškenského *Ženy v dějinách lidstva ze sedmdesátých let minulého století*, kde se pokusil o integraci biografické metody do historické syntézy.¹⁷ Již zmiňované dílo Josefa Janáčka *Ženy české renesance* lze považovat za první vědeckou práci o women's history. Posuny této metody v české historiografii jsou inspirované historickou antropologií z Francie. V devadesátých letech 20. století, kdy přišla nová vlna feminismu, znamenalo toto období přínos nejen nových studií, ale i řadu konferencí na ženskou tematiku. Badatelé women's history se začali zabývat různými metodickými hledisky. Možnosti historické antropologie jako první naznačila Alena Šimůnková, kdy se začala věnovat vztahům mezi mužem a ženou v novějším období.¹⁸ Dále ji využila například Alice Velková.¹⁹ Milena Lenderová ve svém díle *K hříchu i k modlitbě* sledovala každodennost optikou zajímavých žen, které byly veřejně činné.²⁰ Pavla Vošahlíková jako první zavedla dějiny mentalit v kategorii *women's history*, tedy zkoumala sociální vztahy člověka.²¹

Počátky zájmu o gender v českém prostředí probudila především vlastenecká atmosféra 19. století, která trvala až do válečných let 20. století. Na přelomu století začaly být preferovány kulturní dějiny na úkor politických. Jeden z nových velkých proudů byl zájem o „velké ženy“. Autoři se je snažili prosadit do tzv. velkých politických dějin, hledali ženy, které zasáhly do chodu historických událostí, výrazně ovlivnily společnost a kulturu. Válečná léta, kdy selhal mužský svět, se stala kulisou vydávání nejen těchto

¹⁵ V průběhu 80. let nebyl kladně hodnocen například historičkou Natalii Zemon Davisovou. Největší proměnou women's history se dostalo ve Francii v období tzv. nouvelle historie, kdy přijaly inspiraci z antropologie, demografie a sociologie. M. HRUBÁ, *Zvonění*, s. 34.

¹⁶ M. LENDEROVÁ – B. KOPIČKOVÁ – J. BUREŠOVÁ – E. MAUR (edd.), *Žena*, s. 12-18.

¹⁷ Josef POLIŠENSKÝ – Sylvia OSTROVSKÁ, *Velké a malé ženy*, Praha 2000.

¹⁸ Alena ŠIMŮNKOVÁ, *Statut, odpovědnost a láska: vztahy mezi mužem a ženou v české měšťanské společnosti 19. století*, Český časopis historický 95, 1997, č. 1, s. 55-107.

¹⁹ A. VELKOVÁ, *Sebevědomé nebo zoufalé? Vdovy*, s. 321-340.

²⁰ M. LENDEROVÁ, *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*, Praha 1999.

²¹ M. LENDEROVÁ – B. KOPIČKOVÁ – J. BUREŠOVÁ – E. MAUR (edd.), *Žena*, s. 15.

publikací, ale i literárních děl, kde člověk hledal jakoby útěchu a bezpečí.²² Dnes se toto bádání částečně zpopularizovalo a věnuje se tomuto tématu řada spisovatelů. Jedním z prvních byl například již výše zmiňovaný Jaroslav Polišínský.²³ O českých přemyslovských královnách psali Jaroslav Čechura,²⁴ Gabriela V. Šárochová²⁵ nebo Božena Kopiczková.²⁶

Jedním z předních historiků, který vymezil ženskou tematiku v kulturní historii, byl Čeněk Zíbrt v knize *Žena, láska a manželství*. Propojil v ní každodenní život s hmotnou kulturou, například dějinami odívání či stravování.²⁷ Průkopníkem pozitivistické kulturní historie se stal jeho starší předchůdce Zikmund Winter. Vyzdvihnout lze jeho díla *V měšťanské světnici starodávné* nebo *Kuchyně a stůl našich předků*.²⁸ Jeho současníkem byl historik archivář František Dvorský, který se také zabýval ženami jako pisatelkami a autorkami různé korespondence.²⁹ Ženám a víře během husitského hnutí a v Jednotě bratrské se věnovala Anna Císařová-Kolářová.³⁰ Tématu vdovství se částečně dotýká. Na měšťanky na přelomu středověku a novověku se zaměřil Josef Macek. Nepředstavil je však v příliš dobrém světle, spojuje je s prostitutí a nevěstinci.³¹

Zhruba od poloviny devadesátých let minulého století byl zájem o ženy ovlivněn historicko-antropologickými přístupy. Pozornost byla věnována konkrétnímu člověku se svým jednáním, myšlením, pocity a názory. Bádání o ženách začalo mít blízko ke kulturním či kulturně-sociálním dějinám.³² Na základě šlechtických ego-dokumentů žen z období novověku byly vydávány edice, které dávaly příležitost k pohledu do ženského světa.³³ Subjektivní prameny při pohledu na měšťanky zpravidla chybí, existují však měšťanské rodinné kroniky či paměti, ale i z nich lze sledovat dějiny především z pozice mužů, ne žen. Role žen v každodenním životě se v kulturněhistorickém přístupu uplatnila

²² M. HRUBÁ, *Zvonění*, s. 37-38.

²³ J. POLIŠENSKÝ – S. OSTROVSKÁ, *Velké a malé ženy*.

²⁴ Jaroslav ČECHURA (ed.), *Královny a kněžny české*, Praha 1996.

²⁵ Gabriela V. ŠAROCHOVÁ, *Radostný úděl vdovský*, Praha 2004.

²⁶ Božena KOPIČKOVÁ, *Eliška Přemyslovna. Královna česká 1292-1330*, Praha 2003.

²⁷ Čeněk ZÍBRT, *Bibliografie české historie III.*, Praha 1906, s. 408.

²⁸ Zikmund WINTER, *V měšťanské světnici starodávné*, Praha 1895; TÝŽ, *Kuchyně a stůl našich předků*, Praha 1892.

²⁹ František DVORSKÝ (ed.), *Staré písemné památky žen a dcer českých*, Praha 1869.

³⁰ Anna CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v hnutí husitském*, Praha 1915; TÁŽ, *Žena v Jednotě bratrské*, Praha 1942.

³¹ Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích III.*, Praha 1998, s. 202-222.

³² M. HRUBÁ, *Zvonění*, s. 37-51.

³³ Například Jana RATAJOVÁ (ed.), *Alžběta Lidmila z Lisova, Rodinné paměti*, Praha 2002.

na konci 20. století, hlavně po roce 1990. S uvědoměním ženského světa v dějinách Josef Petráň napsal *Dějiny hmotné kultury* věnované 16. až 18. století. Problematiku žen v každodenním životě lze vyčíst z kapitol věnovaných rodině, domácnosti a životním cyklům.³⁴

Pro rekonstrukci každodennosti měšťanské rodiny a skladby domácnosti lze využít testamenty. Jejich studiem v měšťanském prostředí se dnes věnuje řada historiků a historiček. Pro město Vysoké Mýto napsala studie Barbora Fišerová,³⁵ Domažlicím se věnuje Jana Kopečková,³⁶ o Rokycany se zajímá Václava Kalousová,³⁷ středem zájmu Jany Ratajové³⁸ jsou pražské testamenty, teplické testamenty zkoumá Pavlína Boušková,³⁹ severozápadní Čechy studuje Michaela Hrubá⁴⁰ a Tomáš Malý⁴¹ věnoval svou pozornost městu Chrudimi. Testamenty se také zabývá bakalářská práce Aleny Štěpkové, která popisovala novověké soběslavské měšťany.⁴² Nejen o testamenty, ale i pozůstalostní inventáře, svatební smluvy a šacunky se opírá výzkum domácností a hmotné kultury měšťanské společnosti. V 16. století proniklo i do této společnosti hledisko estetické, bohatí měšťané měli podobně jako šlechtici předměty určené k reprezentaci, zatímco pracující řemeslníky vytahovaly z každodenních povinností a starostí trhy a jarmarky. Strukturu městské jihočeské domácnosti v raném novověku se věnovali Václav Bůžek, Hana Bůžková a Jana Stejskalová. Ve studii analyzovali geografické, hospodářské, sociální a profesní zázemí měšťanů, zabývali se materiálovou

³⁴ M. HRUBÁ, *Zvonění*, s. 39-41.

³⁵ Barbora FIŠEROVÁ, *Nejstarší dochované testamenty vysokomýtských měšťanů z let 1574-1696. K některým aspektům měšťanského života v raném novověku*, Východočeský sborník historický 34, 2018, s. 39-63.

³⁶ Jana KOPEČKOVÁ, *Předbělohorská kniha kšaftů města Domažlic a možnost jejího využití k výzkumu každodenního života*, Západočeský sborník historický 6, 2000, s. 117-144.

³⁷ Václava KALOUSOVÁ, *Svět rokycanských měšťanů a měšťanek ve světle testamentů 16. a 18. století*, in: Lenka Špačková – Jiří Stočes (edd.), *Historická dílna 9*, Plzeň 2015, s. 68-85.

³⁸ Jana RATAJOVÁ, *Pražské testamenty (1600-1620) jako pramen k dějinám rodinných struktur*, *Pražský sborník historický* 30, 1998, s. 90-125.

³⁹ Pavlína BOUŠKOVÁ, *Testamenty teplických měšťanů v době předbělohorské*, *Zprávy a studie Regionálního muzea v Teplicích* 26, 2006, s. 147-200.

⁴⁰ Michaela HRUBÁ, *„Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle“*. *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, Ústí nad Labem 2002.

⁴¹ Tomáš MALÝ, *„Mentalita“*, *zbožnost a smrt chrudimského měšťana v raném novověku (Chrudimské kšafty ze 16.-18. století)*, *Chrudimský vlastivědný sborník* 7, 2003, s. 19-70.

⁴² Alena ŠTĚPKOVÁ, *Svět soběslavských měšťanů ve světle jejich testamentů 1549-1651*, České Budějovice 2005 (diplomová práce).

a druhou skladbou předmětů u jednotlivých sociálních a profesně rozlišných skupin městského obyvatelstva.⁴³

Ženskou stopu v historii je možné sledovat také pomocí právně-normativního přístupu. Po staletí se tvořily různé normy a kodifikace, byly hledány argumenty pro diskriminaci žen. Prvopočátek studia o postavení ženy z hlediska právních norem můžeme shledávat na přelomu 19. a 20. století především zásluhou právních historiků. V 19. století se postavením žen zajímal český právník Jaromír Haněl, především vlivem německého práva na české prostředí.⁴⁴ O podobné téma měl zájem jeho současník, významný moravský badatel a zemský archivář Vincenc Brandl.⁴⁵ V první polovině 20. století byl činný český historik a právník Jan Kapras, který se věnoval manželskému majetkovému právu, postavení žen v rodině a poručnictví nad sirotky.⁴⁶ Právě ve městech se stalo majetkové spoluvlastnictví důležitou formou manželského majetkového práva, to posílilo pozici žen. Současnici mu byla Anděla Kozáková, která se jako první žena v Československu stala doktorkou práv. Ve své práci shrnula právní postavení ženy v českém zemském právu.⁴⁷ Studie archiváře Antonína Haase se věnují především jak měšťanskému prostředí, tak i vdovství. Týkají se majetkového práva, konkrétně vdovské třetiny.⁴⁸ Středem zájmu českého právního historika Jiřího Kejře bylo manželské právo v husitském prostředí.⁴⁹ Naopak koncem raného novověku se zabýval Josef Klabouch.⁵⁰ Jeho marxistická práce se jen okrajově dotýká raného novověku, avšak podává informace o poddanském manželském právu. Právním dějinám a měšťanstvu dnes věnuje pozornost historička Jana Janišová.⁵¹ Mezi další historičky patří Dana Štefanová, která studovala právní postavení vdov v raném novověku.⁵²

⁴³ Václav BŮŽEK – Hana BŮŽKOVÁ – Jana STEJSKALOVÁ, *Měšťanské domácnosti v předbělohorských jižních Čechách (Prameny, metody, stratifikace)*, Jihočeský sborník historický 59, 1990, č. 2, s. 65-67.

⁴⁴ Jaromír HANĚL, *Věno v právu slovanském I-II*, Právník 10-11, 1871, s. 793-801; 12, 1872, s. 518-565, 771-776.

⁴⁵ Vincenc BRANDL, *Právní postavení ženského pohlaví v Čechách*, Právník 9, 1870, s. 757-778.

⁴⁶ Jan KAPRAS, *Manželské právo majetkové dle českého práva zemského*, Věstník Královské české společnosti nauk, třída historická 1908.

⁴⁷ Anděla KOZÁKOVÁ, *Právní postavení ženy v českém zemském právu*, in: Táž (ed.), *Práce ze semináře českého práva na Univerzitě Karlově*, Praha 1926.

⁴⁸ Antonín HAAS, *Omezení odúmrti a vdovská třetina v starém právu městském*, Právně historické studie 17, 1973, s. 199-218.

⁴⁹ Jiří KEJŘ, *O manželském právu husitů*, Právník 92, 1953, s. 50-58.

⁵⁰ Josef KLABOUCH, *Politický konsens k manželství v Čechách*, Praha 1960; TÝŽ, *Manželství a rodiny v minulosti*, Praha 1962.

⁵¹ Jana JANISOVÁ, *Zřízení zemské Markrabství moravského z roku 1604*, Praha 2015.

⁵² M. HRUBÁ, *Zvonění*, s. 42-44.

Preskriptivní literaturu lze interpretovat jako naučné texty sociálních norem určujících sociální standardy chování ve společnosti a sociální skupině. Soudobé spisy církevních či laických vzdělavců korigovaly sociální chování, definovaly, co je přijatelné a nepřijatelné. Naučeními, jež byla věnována postavení žen v raně novověké společnosti, se systematicky zabývaly Jana Ratajová a Lucie Storchová.⁵³ Ve svazku nazvaném *Nádoby mdlé, hlavy nemající?* představily obraz příkladné vdovy v sociálním veřejném světě. Uvedený spis o vdovství napsaný Janem Hertviciusem Pražským se jmenuje *Vdovství křesťanské*.⁵⁴ Dále patří do preskriptivní literatury i dílo *Vdova křesťanská* od Erasma Rotterdamského. Na městské prostředí se soustředil Jan Kocín z Kocínětu ve své práci *Abeceda pobožné manželky*. Předpokládal, že bude měšťanka činná v hospodářství, živnosti či jiné kupecké dovednosti.⁵⁵ Pokud se raně novověká žena vymykala svým chováním a nechovala se tak, jak od ní společnost očekávala, mohla se zpronevěřit nebo se stát pachatelkou kriminálního zločinu. Ženou v trestně právní metodě se zabývali v české historiografii Daniela Tinková⁵⁶ či Jaroslav Dibelka,⁵⁷ který se věnoval deliktům smilstva a cizoložství na panství Třeboň v 17. a 18. století. Středem jeho zájmu byla ohrožená čest vlivem nezodpovědného jednání nejen u mužů, ale i žen.

Stěžejním tématem této práce je hospodářství na panství Třeboň, jehož vrchností byli až do počátku 17. století páni červené pětিলisté růže. Domácí historiografie o době posledních Rožmberků je bohatá. Zájem o městské prostředí jižních Čech se projevil nejvíce v sedmdesátých až osmdesátých letech 20. století. Pozornost byla soustředěna především na hospodářskou a ekonomickou stránku rožmberského rodu, historikové si často kladli otázku jeho vzestupu, poklesu či pádu rodu. Mezi největšího znalce dějin patřil již v šedesátých letech 20. století Alois Míka.⁵⁸ V knize *Osud slavného domu* popsal rožmberský majetek od jeho největšího rozkvětu až po dobu jeho pádu. Podrobně se věnoval hospodářství za doby posledních Rožmberků, zejména vývoji rybníkářství. Jeho

⁵³ Jana RATAJOVÁ – Lucie STORCHOVÁ (edd.), *Děti roditi jest Božské ovotze: gender a tělo v českojazyčné babické literatuře raného novověku*, Praha 2013; TYTĚŽ (edd.), *Žádná ženská člověk není: polarizace genderů v českojazyčné literatuře druhé poloviny 18. století*, Praha 2010; TYTĚŽ (edd.), *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření boží: diskurzy manželství v české literatuře raného novověku*, Praha 2010.

⁵⁴ TYTĚŽ (edd.), *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskurzy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*, Praha 2008, s. 508-510.

⁵⁵ TYTĚŽ (edd.), *Žena*, s. 264-310.

⁵⁶ Daniela TINKOVÁ, *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*, Praha 2004.

⁵⁷ Jaroslav DIBELKA, *Obranné strategie mužů a žen obviněných z cizoložství. Panství Třeboň na přelomu 17. a 18. století*, České Budějovice 2012.

⁵⁸ Alois MÍKA, *Osud slavného domu*, České Budějovice 1970.

současníkem byl archivář Antonín Haas,⁵⁹ který se soustředil především na správu a privilegia rožmberských měst a městeček. Městské prostředí poddaných a hospodářství popsal také rožmberský archivář Václav Březan. Jeho sepsanými kronikami se zabýval Jaroslav Pánek, který připravil moderní edici závěrečných dvou dochovaných svazků.⁶⁰ Jeho specializace byla také města v předbělohorské době.⁶¹ Rožmberským řemeslnictvím se zabývalo několik historiků, také například Josef Janáček,⁶² František Gabriel se konkrétně specializoval na pivovarnictví.⁶³ Eva Cironisová se ve svém pracích zaměřila na panství Třeboň a jeho správy za dob Petra Voka,⁶⁴ za pomoci jednotlivých třeboňských urbářů studovala živnosti měšťanů.⁶⁵ Václav Starý⁶⁶ využil podobný historický pramen, prachatický soupis, z něhož vycházel pro studium tamních měšťanů. V posledních letech projevil zájem o šlechtická města Petr Vorel, který se zaměřil na rezidenční vrchnostenská města.⁶⁷ Mezi nejnovější díla o posledních Rožmbercích patří kolektivní práce autorů v čele s Václavem Bůžkem.⁶⁸ Shrnuje také informace o veřejném i soukromém životě měšťanů a správu měst za posledních Rožmberků.

Řemeslná výroba se často organizovala do cechů. O artikulích a cechovnictví vyšla řada publikací. Již v 19. století se cechovnictvím zabýval Zikmund Winter, a to optikou kulturní historie.⁶⁹ V první polovině 20. století vznikly nové studie od Bedřicha Mendla a Zdeňky Karlové.⁷⁰ Od druhé poloviny 20. století zájem velmi vzrostl.

⁵⁹ Antonín HAAS a kolektiv, *Soupis privilegií měst a městeček Jihočeského kraje od roku 1526*, Archivum Trebonense 1973, s. 89-216.

⁶⁰ Jaroslav PÁNEK (ed.), *Václav Březan, Životy posledních Rožmberků I-II*, Praha 1985.

⁶¹ TÝŽ, *Města v předbělohorském českém státě*, Opera historica 1, 1990, s. 9-29.

⁶² Josef JANÁČEK, *Řemeslná výroba v českých městech v 16. století*, Praha 1961.

⁶³ František GABRIEL, *Pivovarnictví v bývalém Bechyňském kraji do počátku 18. století*, Jihočeský sborník historický 40, 1971, s. 19-43.

⁶⁴ Eva CIRONISOVÁ, *Vývoj správy rožmberských panství ve 13.-17. století*, Sborník archivních prací 31, 1981, s. 105-178; Eva BARBOROVÁ, *Instrukce Petra Voka z Rožmberka pro správu třeboňského panství*, Archivum Trebonense, 1973, s. 248-254.

⁶⁵ E. CIRONISOVÁ, *Domy a řemesla v Třeboni v 16. a 17. století ve světle urbářů*, Jihočeský sborník historický 46, 1977, s. 88-91.

⁶⁶ Václav STARÝ, *Soupis obyvatel města Prachatic z roku 1585*, Archivum Trebonense 6, 1986, s. 70-109.

⁶⁷ Petr VOREL, *Rezidenční vrchnostenská města v Čechách a na Moravě v 15. a 17. století*, Pardubice 2001.

⁶⁸ Václav BŮŽEK a kolektiv, *Světy posledních Rožmberků*, Praha 2011; postarší práce, která se také týká rožmberských měst Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA a kolektiv, *Dvory velmožů s erbem růže. Všední a sváteční dny posledních Rožmberků a pánů z Hradce*, Praha 1997.

⁶⁹ Zikmund WINTER, *Kulturní obraz Českých měst – život veřejný v XV. a XVI. věku II*, Praha 1892, s. 538-539; TÝŽ, *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách (1526-1620)*, Praha 1909, s. 619-633.

⁷⁰ Bedřich MENDL, *Počátky našich cechů*, Český časopis historický 33, 1927, s. 1-20, 307-344; Zdeňka KARLOVÁ, *Změny v cechovním zřízení v Praze po r. 1547*, Praha 1936.

V šedesátých letech to byl Josef Janáček,⁷¹ o deset let později již výše zmiňovaní Alois Míka, Jaroslav Pánek a Eva Cironisová.⁷² Dále se cechovníctvím zabýval Jaroslav Čechura nebo nověji Jiří Smrž.⁷³

Pozornosti hospodářících žen se příliš nedostává. Středem zájmu se staly v knize *Zvonění na sv. Alžbětu* od Michaely Hrubé, která se zabývala problematikou každodenního života novověkých žen v severozápadních Čechách. Nejprve zkoumala sociální a právní postavení měšťanek a jejich materiální zabezpečení. Jednotlivé fáze ženského života sledovala z pohledu preskriptivní literatury. V závěru studovala charakteristické ženské práce, působení a uplatnění v živnostech, podnicích a cechách. Ženské hospodářské aktivity shledávala převážně v hokynářství, kramářství a obchodnictví.⁷⁴ Marie Buňatová se zabývala otázkou podnikání pražských křesťanských a židovských měšťanek i obchodováním s kramářským zbožím v předbělohorské Praze.⁷⁵ O pražských pracujících ženách psal i Zikmund Winter. Ve svých pracích například popisoval, že pražské měšťanky neměly dobré postavení v cechách ani dalších ochranných regulích. Nejenže jim práci neumožňovaly, ale vytěsňovaly je.⁷⁶ Studie historičky Ludmily Kubátové je věnována ženám v hornictví. V této specifické profesi zkoumala podíl ženské práce v dolování v Horní Blatné.⁷⁷ Problematice vdovství se zabývá také řada studentských diplomových prací, například o měšťankách z Prahy či Krušnohoří.⁷⁸ Ženy se zapojovaly i do různých specifických řemesel, kde bychom je

⁷¹ Josef JANÁČEK, *Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu*, Praha 1963; TÝŽ, *Řemeslná výroba v českých městech v 16. století*, Praha 1961; TÝŽ, *Zrušení cechů z roku 1547*, *Československý časopis historický* 7, 1959, s. 231-242.

⁷² A. MÍKA, *Osud*; Jaroslav PÁNEK, *Poslední Rožmberkové – velmoži české renesance*, Praha 1989; E. CIRONISOVÁ, *Domy*, s. 88-91.

⁷³ Jaroslav ČECHURA, *Cechy rožmberských měst a městeček do poloviny 16. století*, *Jihočeský sborník historický* 58, 1989, s. 113-123; TÝŽ, *Rozvoj cechů na rožmberském dominiu po roce 1550: textilní řemesla*, *Jihočeský sborník historický* 58, 1989, s. 177-185; TÝŽ, *Rozvoj cechů na rožmberském dominiu po roce 1550: potravinářská a kožedělná řemesla*, *Jihočeský sborník historický* 59, 1990, s. 1-11; Jiří SMRŽ, *Podíl cechmistrů na správě pražských měst v raném novověku*, Dolní Březany 2021.

⁷⁴ M. HRUBÁ, *Zvonění*, s. 173-228.

⁷⁵ Marie BUŇATOVÁ, *Podnikání žen v raně novověké Praze a jejich zapojení do obchodu s kramářským zbožím*, *Pražský sborník historický* 46, 2018, s. 59-100.

⁷⁶ Zikmund WINTER, *Český průmysl a obchod v XVI. věku*, Praha 1913, s. 9; TÝŽ, *Kulturní obraz Českých měst – život veřejný v XV. a XVI. věku II*, Praha 1892, s. 538-539; TÝŽ, *Řemeslnictvo a živnost XVI. věku v Čechách (1526-1620)*, Praha 1909, s. 619-633.

⁷⁷ Ludmila KUBÁTOVÁ, *Účast žen na dolování v Horní Blatné*, *Studie z dějin hornictví* 35, 2006, s. 48-56.

⁷⁸ Barbora SLÁDKOVÁ, *Pražské měšťanské vdovy na přelomu 16. a 17. století v síti rodinných a sociálních vztahů*, České Budějovice 2005 (diplomová práce); Kateřina MATASOVÁ, *Vdovy v báňských městech Krušnohoří na přelomu středověku a novověku*, Ústí nad Labem 2009 (diplomová práce).

nehledali, jako v těžbě či jiném hornickém podnikání na pomezí Čech a Saska. Jednalo se většinou o malé skupinky vdovských měšťanek, které převzaly řemeslo.⁷⁹

Pramennou základnou předkládané bakalářské práce se staly urbáře uložené ve Státním oblastním archivu Třeboň ve fondu Velkostatek Třeboň. Na základě urbářů lze studovat sociální život ve městě a hledat odpověď na otázku, jakým řemeslem se lidé živili a jakým majetkem disponovali. V soupisech urbáriálních povinností vůči vrchnosti lze sledovat městské poddané včetně jejich místa působení a obydlí. Peněžní nebo naturální dávky poddaní odváděli vrchnosti v podobě platů či byli vázáni robotou. Písaři vybírali dávky dvakrát do roka, konkrétně na jaře na svátek sv. Jiří a na podzim na svátek sv. Havla. Většina vrchnostenských písařů pocházela z měšťanských rodin, někdy obdařených erbem.⁸⁰

Urbáře evidovaly majetek člověka, a to jak nemovitostí, tak také pozemky, půdu se dvory a zahradami či jinými náležitostmi. Jeho součástí bylo také popsání regionu, neboť urbáře mohly evidovat vrchnostenské hospodářské provozy jako mlýny, lesy, hospodářské dvory a rybníky. Tyto urbáře daly sepisovat vrchnosti jednotlivých panství, třeboňské jsou datované již v období středověku.⁸¹

Ve své bakalářské práci jsem využila pět urbářů vytvořených na počátku novověku, a to v časovém úseku od roku 1520 až 1652. Byly napsány v českém jazyce. Ne každý se dochoval celý; příkladem může být urbář z roku 1598, kde pro třeboňské panství tři listy chyběly.⁸² Styl zapisování se po danou dobu, která činila téměř 130 let, změnil. Urbáře byly postupně psány podrobněji a jsou informačně obsáhlejší. Přehlednost a estetika také prošla vývojem, kdy urbář z roku 1652 je nejlépe uspořádaný díky souhrnné tabulce.⁸³ Studium jihočeských urbářů se zabýval již Adolf Kalný, který sestavil jejich cenný soupis.⁸⁴ Pro komparaci s třeboňskými urbáři jsem využila prachatický soupis. Byl vytvořen v roce 1585 a podrobně informuje o hospodářské situaci i skladbě prachatických domácností.⁸⁵

⁷⁹ M. HRUBÁ, *Zvonění*, s. 228; K. MATASOVÁ, *Vdovy*, s. 71-78.

⁸⁰ E. CIRONISOVÁ, *Vývoj*, s. 171.

⁸¹ Adolf KALNÝ a kolektiv, *Soupis urbářů jihočeských archivů 1378-1773*, České Budějovice 1975, s. 298.

⁸² SOA Třeboň, VS Třeboň, inv. č. 301, sign. IA 6G Beta No 3i, fol. 1r-21r.

⁸³ TAMTÉŽ, inv. č. 291, sign. IA 6B Beta No 3a/e, fol. 1r-2v; TAMTÉŽ, inv. č. 292, sign. IA 6G Beta No 3b, fol. 1r-38v; TAMTÉŽ, inv. č. 296, sign. IA 6G Beta No 3f, fol. 1r-13r; TAMTÉŽ, inv. č. 301, sign. IA 6G Beta No 3i, fol. 1r-21r; TAMTÉŽ, inv. č. 300, sign. IA 6G Beta No 3h, fol. 1r-5r.

⁸⁴ A. KALNÝ a kolektiv, *Soupis*.

⁸⁵ V. STARÝ, *Soupis*, s. 70-109.

Přehled o řemeslech třeboňských měšťanů lze sledovat také ze soupisu poddaných podle víry z roku 1651. Kromě sociálního postavení žen ve veřejném světě lze zkoumat také soukromí vdov, rodinné struktury a skladbu domácností. Pramen vznikl za účelem zjistit skutečný stav náboženství v jednotlivých částech země po třicetileté válce. Politické a hospodářské poměry se začaly pomalu uklidňovat. Pozemkové vrchnosti měly evidovat všechno obyvatelstvo podle náboženského vyznání ve všech krajích. Soupisu nepodléhali pouze vojáci a duchovenstvo.⁸⁶ Majitelem třeboňského panství roku 1651 byl arcivévoda Leopold Vilém Habsburský. Soupis poddaných podle víry pro třeboňský zámek zpracoval správce Jan z Egerstorfu. Třeboňské poddané zapsal purkmistr a rada města. Evidence obyvatel se velmi shoduje s urbářem z roku 1652. V některých případech se i jedná o stejného měšťana, jen s lehce odlišným jménem, většinou poněmčilým.⁸⁷ Pro bližší rekonstruování jejich rodinných struktur jsem použila také matriku narozených pro léta 1630 až 1659 pro farnost Třeboň.⁸⁸

Pro hospodářské a sociální dějiny se využívá také berní rula. Soupis daňových povinností v Království českém vznikl po třicetileté válce v letech 1653 až 1654. V době jeho vzniku Bechyňský kraj patřil k největším z 15 krajů v zemi. Podle dnešního dělení tvořil jádro Jihočeského kraje a zasahoval také do kraje Středočeského a do kraje Vysočina. Berní rula Bechyňska je složena z rul jednotlivých panství a statků, patřících panovníkovi, stavu duchovnímu, panskému, rytířskému a měštům. Soupis obsahoval 128 rul, celý se však nedochoval. Ztráta rul se týká především panství Třeboň. Neví se, kdy byly ztraceny, snad v první polovině 18. století.⁸⁹

Sekundární prameny, které informují o bližším měšťanském životě v Třeboni, představují archivní písemnosti z let 1620-1623, které sepsal historik a archivář Theodor Antl.⁹⁰ Tuto poddanskou sféru a dění ve městě neopomíná ani Václav Březan ve své kronice posledních Rožmberků.⁹¹

Předkládaná práce si klade několik cílů. První část bude věnována ženám především v právně-normativním přístupu. Kapitola se bude snažit zachytit působení a

⁸⁶ Zdena KOKOŠKOVÁ – Helena SEDLÁČKOVÁ – Magda ZAHRADNÍKOVÁ (edd.), *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Bechyňsko I-III*, Praha 2017, s. 3.

⁸⁷ TAMTÉŽ, s. 539-559.

⁸⁸ SOA Třeboň, Sbirka matrik Jihočeského kraje, inv. č. 5786 (Třeboň, římskokatolická církev, N 1630-1659).

⁸⁹ Iva ČADKOVÁ – Magda ZAHRADNÍKOVÁ, *Berní rula 7. Kraj Bechyňský III*, Praha 2017, s. 875.

⁹⁰ Theodor ANTL, *Popsání starých písemností uložených v archivu města Třeboně*, Brno 2015, s. 43.

⁹¹ J. PÁNEK (ed.), *Václav Březan, Životy*.

vliv žen jakožto měšťanských manželek. Z městských zákoníků Brikcího z Licka a Pavla Kristiána z Koldína budu sledovat, jestli měly předbělohorské ženy nějaká práva a jaké právníké dokumenty hrály hlavní role, než člověk zemřel. Součástí výkladu bude termín smrt a vdovství. Představeny budou příčiny a důvody smrti měšťana a následné kroky pozůstalé vdovy.

Navazující kapitola má za pomoci preskriptivní literatury představit obraz příkladné vdovy, tedy to, jak na vdovství bylo nahlíženo v kontextu dobové naučné mravokární literatury. Nejprve představím pravidla, jak se měla vdova chovat či v jakém stavu se měla nacházet její domácnost. Poté si budu klást otázku, jak se skutečně chovala. Dále se budu zabývat tím, jestli se žena mohla angažovat ve veřejném společenském světě v řemeslnických živnostech, kde od počátku věků vládlo především mužské slovo.

Třetí kapitola se bude zabývat každodenní stránkou života. Pokusím se zjistit, jak vypadala typická měšťanská domácnost v předbělohorském období. Budou popsány místnosti, které měšťané obývali a užívali. Zvláštní pozornost bude věnována domácnostem řemeslníků a otázce, zdali se jejich domácnosti lišily od těch běžných měšťanských.

Čtvrtá část bakalářské práce se zaměří na veřejný měšťanský svět žen. Nejprve se budu věnovat hospodářství a správě rožmberských měst za doby posledních Rožmberků. Na příkladu města Třeboň představím, které výsady a privilegia město mohlo získat, a jaké bylo prostorové rozvržení města. Angažovanost žen v hospodářství a řemeslech budu sledovat za pomoci třeboňských urbářů. Na jejich základě se pokusím zjistit počet samostatně hospodařících žen a odpovědět na otázku, jaký byl podíl vdov na celkovém počtu třeboňských obyvatel. Všimnu si také otázky dědictví, tedy která řemesla vdova převzala a jakým majetkem mohla nakládat. Movité vdovy byly poté často kořistí mladých mužů, tedy jedna z dalších otázek vystává v souvislosti s jejich znovuprodání, kdy noví muži opět zastupovali ženy a přebírali jejich živnosti. Pro komparaci problematiky vdovství a hospodářství v Třeboni bude využit prachatický urbář. Kapitola bude ukončena přehledem třeboňských cechů a možnostmi působení žen v nich.

Poslední závěrečná kapitola se bude věnovat skladbě jednotlivých třeboňských domácností, v jejichž čele stály vdovy, a to dle soupisu poddaných podle víry z roku 1651. Středem zájmu budou převážně rodinné struktury, tedy otázka, kolik členů rodiny sdílelo prostor pod jednou společnou střechou a jaké bylo složení členů domácnosti. Za

pomoci třeboňské matriky⁹² a archivních písemností⁹³ půjde o zachycení způsobu soužití novověkých vdov.

⁹² SOA Třeboň, Sbírká matrik Jihočeského kraje, inv. č. 5786 (Třeboň, římskokatolická církev, N 1630-1659).

⁹³ T. ANTL, *Popsání*.

1. Z MĚŠŤANEK VDOVAMI

1.1. Branami do raně novověkého města

Města byla střediskem obchodu, centry, kde se lidé shromažďovali. Ne každý člověk, který působil ve městě, byl měšťanem. Kromě majitelů a majitelek nemovitostí, kteří podléhali městským právním nařízením, žili v městech také neusedlí lidé, kteří nevlastnili žádnou nemovitost, avšak zastávali pomocnou sílu v podobě služebných, čeledínů a tovaryšů. Tito lidé, působící většinou v měšťanských domácnostech, si přicházeli na pravidelné naturální či peněžité příjmy.⁹⁴ Městská společnost přicházela do styku s rozmanitými lidmi podle určitého typu měst. Mohlo jít o marginální osoby, duchovní nebo třeba místní šlechtu.⁹⁵ Dvořané, úředníci ani služebníci však nemuseli být z městské společnosti, nýbrž ze šlechtických domů a paláců. V městech se také pohybovali potulní lidé a cizinci. Na dlouhou dobu setrvali například cechovní tovaryši, žáci a studenti. Na trhy se zde kupci příliš nezdržovali. Městská pospolitost byla velmi rozmanitá po majetkové, profesní, sociální i věkové stránce. Erbovní měšťané mohli mít šanci být díky dobrým kontaktům a známostem povýšeni mezi nižší šlechtu. Stejně tak se ale mohli těžkými ranami osudu dostat na samý okraj společnosti.⁹⁶

Migrace městských osob byla častější než u vesničanů, většinou kvůli hledání nových pracovních možností a obživy. Jejich průběh však závisel na mnoha faktorech jako byly válečné události nebo volba životního partnera. Například v letech 1585-1586 na panství Třeboň osoby starších patnácti let obvykle migrovaly v okruhu 20 km. Počty mužů mírně převažovaly nad počty migrujících žen, které cestovaly spíše na kratší vzdálenosti v rámci svého nejbližšího okolí, a to spíše za účelem uzavření sňatku.⁹⁷

1.2. Role měšťanských žen

Většina žen žijících ve městech byla měšťankami, šlo tedy o příslušnice rodin s městskými právy. Jestliže se prosazovaly do veřejného života, zanechaly po sobě stopu v podobě dochovaných historických pramenů, z nichž lze zrekonstruovat představu o působení raně novověkých žen.⁹⁸

⁹⁴ Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 139-140.

⁹⁵ Termínem *marginální* můžeme rozumět jako osoby žijící na okraji společnosti, menšiny lidí a často neplnoprávní občané, kteří byli vylučováni.

⁹⁶ V. BŮŽEK - P. KRÁL (edd.), *Člověk*, s. 139-140.

⁹⁷ J. GRULICH, *Populační vývoj*, s. 217-221.

⁹⁸ M. HRUBÁ, *Zvonění*, s. 27.

Městské prostředí bylo pro ženu příznivější, pokud měla k tomu dostatečné sociální podmínky. Měšťankou se stala po svatbě s měšťanem. Ten byl správcem řemesla nebo obchodnické činnosti, které vynesly rodině obživu. Do fungování hospodářství a městských živností se zapojovaly také manželky, vdovy a svobodné dcery. Ženy získaly nárok na správu díky majetkovým a dědičným právům. Ve městech se stalo důležitou formou manželského majetkového práva majetkové spoluvlastnictví. Pozice a působení žen tak bylo posíleno a otevřelo tím brány k uplatnění žen v městské správě hospodářství.⁹⁹ Sňatky se proto často uzavíraly mezi osobami, které náležely do shodných nebo blízkých sociálních a profesních skupin. Především obchodníci a řemeslníci ve městech si vyhledávali životní partnery bez ohledu na prostorovou vzdálenost. Nutnost volby partnera, který měl pocházet z odpovídající společenské městské vrstvy, zřejmě přispěla k tomu, že sňatková migrace byla poměrně hojná právě v městském prostředí. To je doloženo také na panství Třeboň, když v období 1585-1586 manželské páry většinou pocházely z různých měst.¹⁰⁰

Raně novověká manželka měla jasně vymezenou roli, pozici, a to být oddanou ženou svého manžela, který byl hlavou rodiny. Společnost zase od mužských osob očekávala finanční a majetkovou péči o rodinu. Muži měli pomáhat svým ženám, které byly chápány jako slabší povahy. Spolu vytvářeli trochu nevyrovnaný vztah, jejichž cílem bylo rozšiřovat rodinu legitimními potomky.¹⁰¹ Důležitost potomků dokládá v roce 1609 jihočeský básník a erbovní měšťan Šimon Lomnický z Budče: „*Syny a dcery proto počínáme a rodíme, abychom z nich potěšení nabyli a z jejich rodiny kmene a památky budoucí věčné po sobě pozůstaviti a rod svůj tudy zachovati mohli.*“¹⁰²

Dle duchovních a mravokárců nebylo manželství chápáno jako sexuální chtíč či uspokojení, fyzický vzhled ženy představoval hrozbu, přinášel hřích a byl nástrojem ďábla.¹⁰³ Pokud raně novověký manželský pár nesplňoval řádné křesťanské povinnosti, vymykal se tradičnímu obrazu manželství, mohl být společností odsuzován, sociálně vyloučen či upadnout na dno měšťanské společnosti.¹⁰⁴ Diskurzy manželství lze najít v preskriptivních spisech, které podávají reflexi a modely manželství ve starší české

⁹⁹ TAMTÉŽ, s. 210-211.

¹⁰⁰ J. GRULICH, *Populační vývoj*, s. 256-257.

¹⁰¹ M. HRUBÁ, *Zvonění*, s. 178-179.

¹⁰² V. BŮŽEK - P. KRÁL (edd.), *Člověk*, s. 156; Jakub KRČ – Vojtěch HLADKÝ (edd.), *Šimon Lomnický z Budče, Kupidova střela. Dětský řápek*, Brno 2000, s. 263.

¹⁰³ V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Člověk*, s. 29.

¹⁰⁴ M. HRUBÁ, *Zvonění*, s. 204.

literatuře. Produkovaly sociální normy, tedy určité standardy chování ve společnosti a sociální skupině, které definovaly, co bylo přijatelné a nepřijatelné, a korigovaly tím sociální chování.¹⁰⁵

1.3. Jak se stát vdovou?

Přechod mezi světem dospělých a stářím byl plynulý. Definice stáří nebyla přesná, raně novověký člověk se sám považoval za starého, pokud nebyl schopen vykonávat své povolání a byl případně nucen k odchodu ze zaměstnání. Typickými znaky byly šedivé vlasy, shrbený postoj a tělesná sešlost. Ve vyšších vrstvách společnosti šlo o atributy vyzrálosti, zralosti a moudrosti. V nižších zase bylo stáří chápáno negativně. Obraz stáří se vyznačoval rysy zchátralosti a neužitečnosti, dokonce i pohrdáním, dožil-li se člověk staršího věku. Stáří bylo vyjadřováno velmi malou úctou. Staří lidé často řešili problémy s dědictvím. Často docházelo k rodinným konfliktům mezi prarodiči a dětmi, tedy mezi starší a mladší generací. Proto lidé pracovali, dokud jim síly stačily, aby byli začleněni do sociálního a pracovního procesu. Tím stále měli své postavení a udržovali si vliv, byli však těžkým břemenem pro ostatní. Když byl člověk odsouzen pro nemoc k ulehnutí, znamenalo to pomalý konec života. Hospodářství se předávalo nové mladší generaci, starší byla postupně vylučována.¹⁰⁶

Smrt uzavírala životní cyklus člověka, byla okamžikem, kdy se tělo a duše oddělily. Biologické tělo bylo pohřbeno, čekal jej přirozený rozklad, zatímco lidská duše neumírala a předstupovala před Boha.¹⁰⁷ Intenzita úmrtnosti se zvyšovala a kolísala v průběhu období novověku. Muž mohl najít smrt na bojišti, nakažlivou nemocí, zejména morem během letních měsíců, kdy se rychleji šířily, na podzim vrcholily a s příchodem zimy pozvolna odezněly. Hladomor byl také jednou z příčin úmrtí v zimních a jarních obdobích a znamenal ještě větší hrozbu než mor. Lidé často umírali na zimu, hlad a různé nemoci. Důsledkem toho umírali převážně staří lidé. V letních měsících se úmrtnost snižovala.¹⁰⁸ Proto před svou smrtí muži nechávali převést svůj majetek buď své ženě, která nadále spravovala hospodářství, nebo nejstaršímu synovi. Tím hrozil vznik napětí

¹⁰⁵ O diskurzích manželství pojednává J. RATAJOVÁ – L. STORCHOVÁ (edd.), *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření boží*, Praha 2009.

¹⁰⁶ Richard van DÜLMEN, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. a 18. století) I*, Praha 1999, s. 207-209.

¹⁰⁷ Pavel KRÁL, *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, České Budějovice 2004, s. 47-48; A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*, s. 43.

¹⁰⁸ J. GRULICH, *Populační vývoj*, s. 155-156.

mezi matkou a dětmi. Proto mohla být uzavřena řada smluv, které jim zajišťovaly doživotní zaopatření.¹⁰⁹

V období raného novověku na jihu Čech, tedy před i po třicetileté válce, mírně převažovala ženská populace nad mužskou. Převaha městských žen oproti venkovským byla na jihu Čech ještě markantnější než jinde. Mužské osoby často chyběly kvůli verbování do armády či odchodu z měst. V letech 1585 až 1651 i přes zvýšenou úmrtnost během těhotenství a porodu dominovaly ve skupině osob mladších 50 let ženy. V roce 1586 se na panství Třeboň vyskytovalo více ovdovělých žen než mužů, zastoupení žen ve vyšších věkových skupinách se lišilo podle regionu.¹¹⁰

Přišla-li žena o manžela, stala se vdovou, jejíž úděl v sociální rovině nebyl lehký. Dostala se do nové neznámé situace. Vdovství bylo chápáno jako status životní fáze, kdy vdova nabyla nových povinností, vedení domácnosti a řízení hospodářství po nebožtíkovi.¹¹¹

Ovdovělí lidé a pozůstalí organizovali pohřeb, který byl jedním z důležitých přechodových rituálů a veřejnou událostí v kostele. Předcházelo mu určení dědiců, převod majetku a zajištění živobytí zanechaným potomkům. Pohřbu se zúčastnili také sousedé a blízcí přátelé.¹¹² Důležitou roli hrála pozůstalá manželka při organizování pohřbu a své místo měla i v pohřebním průvodu.¹¹³ Křesťanská smrt zajišťovala konec pozemské poutě. Pokud muž nezemřel nečekanou smrtí, k úmrtnímu lůžku byla svolána rodina i se služebníky, sousedy a příbuznými, aby se rozloučili s nebožtíkem.¹¹⁴ Křesťanským způsobem odešel ze světa tím, že se připravil a smířil se smrtí. Za přípravu k dobré smrti bylo považováno pravidelně navštěvovat kostely a církevní shromáždění. Strach byl spojován s nejistotou, které se mělo předejít.¹¹⁵

Ze strachu ze smrti lidé už během svého života sepisovali kšafty¹¹⁶ a závěti. Chtěli být dostatečně připraveni na smrt a spasení.¹¹⁷ Hlavními důvody vyhotovení poslední vůle samotní měšťané uváděli zpravidla praktické potřeby, zejména zabránění sporů mezi

¹⁰⁹ R. van DÜLMEN, *Kultura I*, s. 209-210.

¹¹⁰ J. GRULICH, *Populační vývoj*, s. 241-243.

¹¹¹ M. HRUBÁ, *Zvonění*, s. 192.

¹¹² R. van DÜLMEN, *Kultura I*, s. 224-225.

¹¹³ P. KRÁL, *Žena*, s. 105.

¹¹⁴ R. van DÜLMEN, *Kultura I*, s. 224-225.

¹¹⁵ P. Král, *Smrt*, s. 44-45.

¹¹⁶ Kšaft se dobových písemnostech často nazýval list kšaftovní, poslední vůle, zřízení, pořízení nebo poručení. P. KRÁL, *Smrt*, s. 83-84.

¹¹⁷ A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*, s. 47-48.

pozůstalými.¹¹⁸ Raně novověký člověk věřil v Boha, který mu odpustí učiněné hříchy. Umírající měli obavy, že je smrt zastihne nepřipravené, nesmířené, neodevzdané a nestihnou se rozloučit s blízkými. Proto si lidé raději nechávali vytvářet testamenty už během svého života. Mužské testamety vymezovaly většinou jasně dané role v rodině. Pro udržení řádu rodiny dokládaly, jak má manželka nakládat s domácností a rodinným majetkem, případně jak se řádně postarat o potomky. Pohřeb manžela byl církevním obřadem, vnímal se jako slavnost, která měla připomenout lásku a úctu k zemřelému. Tělo mělo být očištěno od zlých sil a duše odejít do nebeského ráje. S pohřbem se počítalo jako se samozřejmostí, šlo o povinnost dědiců k zemřelému. Často byl pohřeb organizován na úrovni společenské vrstvy, finančních možností a místních zvyklostí. Zvláště vdovy, které již neměly rodinu, investovaly do honosných a důstojných rozloučení se světem. Měšťané neměli předepsanou dobu smutku ani smuteční šaty. Zemřel-li muž na projev nemoci, nejednalo se pouze o slabost těla, ale o trest boží¹¹⁹ a znamení hříchu. Onemocnění v pokročilém věku znamenalo obvykle blížící se konec života.¹²⁰

Po skončení doby smutku se vdovy opět začleňovaly do běžného sociálního života. Ztráta manžela pro vdovu znamenala sociální i ekonomické následky. Záleželo jí na jejím společenském postavení a budoucím zajištění.¹²¹ Většina mladých vdov se znovu vdávala. Ty, které nemohly nabídnout věno ani tělesnou přitažlivost, zůstávaly většinou vyřazeny z manželského života. Bývaly zpravidla odkázány na pomoc příbuzných nebo nového majitele domu. Mnohé vdovy schopné práce v hospodářství i zplození potomstva tak byly zbaveny možnosti založit novou rodinu a zůstávaly na příležitostnou práci jako podruhně nebo se staly žebračkami. Tvořily tak jednu z mnoha problémových sociálních skupin společnosti v období raného novověku. Movité vdovy si vyhledávaly takové protějšky, které ještě neměly zkušenosti s manželstvím.¹²² Pro mladé muže mohl být sňatek s dědičkou jmění branou k zahájení úspěšné kariéry, vidinou budoucího osobního vzestupu, ale i snahou o udržení již dosaženého postavení. Běžné sňatky byly také v ceších, zejména vdov po cechovních mistrech nebo cechmistrovských dcer. Výrazný

¹¹⁸ T. MALÝ, *Kterak "Starochrudimští" na smrtelném loži kšaftovali. Testamentární praxe v raněnovověké Chrudimi*, Sborník prací východočeských archivů 10, 2005, s. 15.

¹¹⁹ V Soběslavských testamtech bylo doloženo, že lidé často „leželi v trestání pána Boha“, například Vít Opička v roce 1605 a Voršila Librová v roce 1618. A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*, s. 52.

¹²⁰ TAMTĚŽ, s. 48-53.

¹²¹ P. KRÁL, *Žena*, s. 111.

¹²² J. GRULICH, *Populační vývoj*, s. 249-252.

nevyrovnaný věkový rozdíl mezi ovdovělou a mladou osobou byl společností kritizován a sklízel posměšky.¹²³

V případě hanění mělo slovo významnou roli, městská práva definovala přehled urážek a napadení, která byla dostatečným důvodem i pro podání žaloby. Nejčastější nadávkou ze strany mužů ženám bylo její označení za „*kurvu*“ jako ženu nepočetnou a provinilou proti zákonům. Žena měla právo se hájit. Jinou variantou nadávky, které používaly ženy jako klevetnice k urážení mezi sebou, byly „*jebákyně*“, „*kobylna nevážná*“ a „*mrcha nešlechtná*“. Ženy nazývaly zase muže jako „*potvorníky*“, „*katy*“ a „*šelmy*“. Mezi sebou se hádali do nešlechtných „*lotrů*“, „*šibalů*“ a „*z kurvysynů*“. Tyto nadávky se dochovaly ve výpovědích žateckých měšťanů v jednotlivých případech a kauzách. Otázka cti a počestnosti byla pro mnohé lidi důležitá a do veřejných hádek se spíše nepouštěli.¹²⁴ Prostor pro vyjádření svého názoru, pomlouvání a zostuzení člověk využil hospody. Alkohol sehrával hlavní roli v potyčce. Na rožmberském dominiu leželo několik zájezdních hostinců a krčem. V Třeboni na počátku 17. století byl zájezdni hostinec U Lämplů (U Beránka), který vlastnil Cyriak Lämpl. Ubytoval až 54 prominentních návštěv hostů Petra Voka. Uzavírací doba rožmberských hospod se pohybovala mezi devátou a jedenáctou hodinou večerní, samostatně šenkující vdovy jako šenkýřky pracovaly jen do západu slunce.¹²⁵

K založení nové rodiny měli větší šanci vdovci než vdovy, plodnost žen byla postupem věku nižší. Případy, kdy manželský pár tvořily dvě ovdovělé osoby, byly ojedinělé.¹²⁶ Nejen vdova i vdovec už vlastnili svoje pozemky, ale většinou i děti z předchozího manželství, a proto bylo výhodnější uzavřít sňatek se svobodnou osobou. Postavení vdovských lidí jim dávalo možnost najít si mladšího a atraktivnějšího partnera. Ovdovělí často upřednostňovali k uzavírání nového sňatku osobu až o jednu generaci mladší, tedy ve věku jejich vlastních dětí.¹²⁷ Prachatický soupis měšťanů z roku 1585 dokládá, že například Kašpar barvíř již v starším věku 70 let si vzal za manželku Mariánu, která měla teprve 20 roků. Linhart a Bakaláře v 74 letech a jeho manželku Anežku

¹²³ V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Člověk*, s. 157-158.

¹²⁴ M. HRUBÁ, *Zvonění*, s. 155; Bohumír ROEDL (ed.), *Svědectví z morového času. Kniha svědeckých výpovědí před městským soudem v Žatci 1580-1587*, Praha 2003.

¹²⁵ V. BŮŽEK a kolektiv, *Světy*, s. 450-452; Aleš STEJSKAL, *Instituce hospod v sociální teorii a praxi rožmberského dominia (1551-1611)*, in: Michaela Kokojanová (ed.), *Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.-18. století)*, Prostějov 1997, s. 376-408.

¹²⁶ J. GRULICH, *Populační vývoj*, s. 249-252.

¹²⁷ Jana MATĚJŮ, *Vdovství na jihu Čech v 17. a 18. století*, České Budějovice 2006 (diplomová práce), s. 31-32.

oddělovalo rovných 40 roků. Známe i opačné případy, kdy paní Voršila v 70 letech se ještě provdala za mladšího muže Štěpána Heydleho, kterému bylo teprve 35 let. V roce 1585 žilo v Prachaticích celkem 25 vdov a pouze 4 vdovci, vdovami se ženy stávaly pro nízký sňatkový věk žen, který byl v rozmezí 15 až 19 let.¹²⁸

1.4. „Žena vězněm muže svého“¹²⁹

V předbělohorské době městské právo tvořilo rámec fungování měšťanské společnosti. Po staletí za ženy rozhodoval výhradě muž jakožto otec, manžel či mužský poručník. Mužský element měl výlučné postavení v sociálním, politickém, hospodářském, kulturním i náboženském světě. Ženy tedy nebyly svému muži rovný, nýbrž na něm byly závislé. Základem právního postavení měšťanek byly právní normy, právní prameny a produkty městských kancelářů. Limitem zapojení měšťanek do hospodářského dění a uplatnění ve společenském životě bylo městské právo. Žena získala nové možnosti, i když limitované. Ty souvisely s její vazbou na rodinný majetek propojený v městském prostředí s řemeslem a obchodem. Ženská role tak v pracovním sociálním světě díky právním manželským normám získala pevnější pozici.¹³⁰

Sepisování poslední vůle a právních úkonů patřilo mezi běžné civilní činnosti už od poloviny 14. století, kdy vznikaly testamenty či snaha pojištění vkladu kšaftů do městský knih, nejčastěji pamětních nebo soudních. V případě později vzniklých samostatných knih kšaftů se projevila snaha měst prosadit práva svých obyvatel na celozemské úrovni. V čele této snahy stála sjednocená Praha se staroměstským kancléřem mistrem Paškem z Vratu. V pojišťování majetku měšťany se odrazilo také právo rodinné a dědické, na němž lze také představit pozici a postavení žen.¹³¹

1.4.1. Podle Brikcího z Licka

První pokus o sestavení městského zákoníku učinil písař komorního soudu Brikcí z Licka. Ačkoli nebyl tento zákoník vydaný v roce 1536 pro města závazný, byl často užíván.¹³² Měšťankám a jejich právní způsobilosti Brikcí věnoval jednu krátkou kapitolu. Na ženy nahlížel z pohledu trestněprávního hlediska, viděl ženy jako objekt trestných

¹²⁸ V. STARÝ, *Soupis*, s. 70-109.

¹²⁹ České právní přísloví. Viz Karel MALÝ a kolektiv, *České právo v minulosti*, Praha 1995, s. 75.

¹³⁰ M. HRUBÁ, *Zvonění*, s. 54-58.

¹³¹ TÁŽ, *„Nedávej statku*, s. 66.

¹³² TÁŽ, *Zvonění*, s. 90.

činů.¹³³ Termínem *věno* se v Brikcího podání rozuměl majetek, který muž dával ženě za to, že do manželství přinesla peníze nebo statky, jež on přebíral do správy. Brikcí stanovil důležitost svědků jako záruky při vykonávání manželských slibů o předávání věna, kdyby nastaly pře. Slib věna měl být dobrovolný a jeho obsah stálý, manžel jej neměl měnit. Po smrti manžela, pokud nebyli potomci, tak se ženě vrátilo věno a mohla i svobodně kšaftovat. Zplozením potomků žena ztrácela nárok na věno a rodinný majetek, jež přebírali dědici.¹³⁴ Dědictví člověk získával prostřednictvím svých předků, kšaftem nebo bez kšaftu.¹³⁵ Vdaná žena nemohla kšaftovat bez povolení svého manžela, jako vdova mohla disponovat majetkem, který jí příslušel.¹³⁶ Podle Brikcího mezi práva vdov také patřilo poručnictví,¹³⁷ kdy ovdovělá matka dětí se mohla stát poručnicí na základě rozhodnutí svého manžela, které bylo ustaveno v závěti. Možné to bylo i bez manželova kšaftu, ale pouze v případě, že zůstala vdovou.¹³⁸ Pokud tak neučinil, zpravidla se o sirotky staral rychtář či přísežní. Sirotci byli dáváni do poručnictví blízkých mužských příbuzných ze strany otce. Pokud žádní nebyli, přicházeli na řadu příbuzní matky.¹³⁹

Opatření sirotků městskou radou je také doloženo v Třeboni v letech 1621, kdy po nebožtíkovi Vavřinci Bendovi rozdělovali majetek, tedy oblečení a nádobí, mezi jeho potomky Konstanta, Matyáše, Tomáše, Ratislava, Jindřicha, Aničku a Bětušku.¹⁴⁰ Je znám také případ z 2. října roku 1609, kdy třeboňská městská rada dostala peněžitou pokutu od Petra Voka z Rožmberka za to, že nezaopatřila sirotky a statky po Janovi Mirotickém. V rozkazu je rožmberský vladař varoval, aby se toto již pod hrozbou hrdelního trestu neopakovalo.¹⁴¹

1.4.2. Podle Pavla Kristiána z Koldína

V roce 1569 Pavel Kristián z Koldína vytvořil nový městský zákoník, tzv. Koldínův, a to na základě jihoněmeckého práva. V roce 1579 byl vytištěn a od roku 1580 byl závazně dodržován apelačním soudem, na Moravě začala Koldínova práva platit až od roku 1697. Zákoník byl ucelenější, systematičtější a důkladněji propracovaný systém

¹³³ Josef JIREČEK – Hermenegild JIREČEK (edd.), *M. Brikcího z Licka Práva městská*, Praha 1880, s. 239-247.

¹³⁴ TAMTÉŽ, s. 118-127.

¹³⁵ TAMTÉŽ, s. 178.

¹³⁶ TAMTÉŽ, s. 246.

¹³⁷ TAMTÉŽ, s. 244.

¹³⁸ TAMTÉŽ, s. 181.

¹³⁹ TAMTÉŽ, s. 96.

¹⁴⁰ T. ANTL, *Popsání*, s. 43.

¹⁴¹ TAMTÉŽ, s. 33.

oblastí práv. Odpůrci zastávali stále severoněmecké magdeburské právo v čele s Litoměřicemi, nový zákon uznali až na sněmu roku 1610.¹⁴²

Právní způsobilost žen a pohled práva na ženu se od pohledu Brikcího mnoho nezměnily, avšak k určitým posunům došlo, zejména v definici manželství, záležitostech manželského majetkového práva a jejich rozepřím. Svatební smlouva jako listina pojišťovala majetkové vklady obou partnerů, Koldínův zákoník se zmiňuje o věnu nevěsty. Muž je zavázán dát ženě obvěnění. Zákoník udává jasná pravidla, zemře-li žena a svazek trvá více než rok, její věno zůstává manželovi. Pokud zemře muž, žena má nárok na věno i obvěnění. Je-li tedy manželství řádně uzavřeno a dostatečně pojištěno v případě úmrtí a osudných tragédií, existují šance a možnosti, aby při zániku manželství byla vdova uchráněna. Koldín stanovuje tzv. třetinový poměr, jestliže muž zemře po roce manželství, není-li stanoven kšaft či jiná majetková dohoda. Jednu třetinu získává vdova a zbylé dvě rovným dílem připadají dětem, manželovým příbuzným a přátelům. Tento prvek vdovské třetiny byl používán ještě v 17. století v severozápadní a severní oblasti českých zemích.¹⁴³

1.5. Testamenty

Dědictví se odvíjelo z manželského práva, ze svatebních smluv či jiných majetkových dohod. Pozůstatky se objevovaly v testamentech, posledních vůlích a pořízeních, všechny tyto termíny znamenají konečnost a definitivnost.¹⁴⁴ Dochované testamenty měly podobu listin diplomatické formy s typickými částmi.¹⁴⁵

Podle Koldínova zákoníku bezúhonná dospělá vdaná žena a vdova mohla bez omezení kšaftovat stejně jako muž. Ohledně testamentů však určité právní omezení ženského platilo. Svědky ženských testamentů mohli být jen muži.¹⁴⁶ V právních ustanoveních byla žena jmenována jako pozůstalá vdova, testátorka, partnerka testátora.¹⁴⁷ Vdova mohla disponovat takovým majetkem, který přinesla do manželství věnem, a v některých případech i hotovostí, kterou si vydělala během společného

¹⁴² M. HRUBÁ, *Zvonění*, s. 94.

¹⁴³ K. MALÝ a kolektiv, *České právo*, s. 75-79.

¹⁴⁴ J. RATAJOVÁ, *Pražské testamenty*, s. 90.

¹⁴⁵ A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*, s. 17.

¹⁴⁶ Josef JIREČEK (ed.), *Práva městská Království českého a Makrabství moravského od M. Pavla Krystana z Koldína*, Praha 1876, s. 66.

¹⁴⁷ M. HRUBÁ, *Zvonění*, s. 113.

soužití.¹⁴⁸ Ženy často sepisovaly poslední vůli v pokročilé životní fázi. Mnohdy také kšaftovaly několik pár týdnů před svou smrtí.¹⁴⁹

Podmínkou platnosti testamentu bylo určení dědiců, rodinný majetek přecházel v rámci dědictví na syny a dcery. Koldínův zákoník stanovil, že je pouze na vůli otce, jak a jestli své potomky a vdovu podělí. Rodič mohl své potomky zavrhnout, vydědit pro neposlušnost a nevděčnost. Bylo tomu v případě, pokud rodiče haněli a bili, spáchali trestný čin, nechtěli je vyplatit či dostat ze zajetí, zabraňovali jim kšaftovat, dívky se zmrhaly, samy se zřekly svých rodičů či uzavřely sňatek bez jejich souhlasu. To vše byly pádné důvody, které však musel zhodnotit městský soud.¹⁵⁰

Testamenty bylo možné odvolat, účinnost nabývaly až úmrtím pořizovatele. Podle Koldínova zákoníku směl každý vytvořit tolik testamentů, kolik chtěl, za definitivní se považoval poslední. Předcházející často rušil jako neplatné. Změny k poslednímu pořízení byly dodatečně připisovány, což souviselo s městským právem, museli jim však být přítomni stejní svědci, kteří svědčili dříve.¹⁵¹

Ženy nabývaly tedy určitého postavení, i když nebyly rovnocenné mužům, mohly však předstoupit před soud a projevit se ve věcech rodinných a majetkových. Raně novověká žena tedy nabývala určitých pravomocí spíše jako matka dětí, není vyzdvižována jen otcovská autorita. Muži často před svou smrtí stanovovali svou manželku jako poručnici svých dětí, dostávaly přednost před mužskými osobnostmi, i když podle právního systému sami ženy měly být stále závislé na mužské ochraně.¹⁵² Došlo-li k náhlému úmrtí bez zanechání právního dokumentu či navržení poručníků, jejich ustanovení se ujala městská rada. Základem pro bezproblémové poručnictví bylo podle Koldína sepsání inventáře pozůstalosti.¹⁵³

¹⁴⁸ A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*, s. 24.

¹⁴⁹ M. HRUBÁ, „*Nedávej statku*“, s. 224.

¹⁵⁰ TÁŽ, *Zvonění*, s. 113-114.

¹⁵¹ A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*, s. 25.

¹⁵² M. HRUBÁ, *Zvonění*, s. 115-116.

¹⁵³ J. JIREČEK (ed.), *Práva*, s. 117-127.

2. OBRAZ DOBRÉ VDOVY

Řádně zabezpečeným vdovám se otvíraly brány veřejného měšťanského světa, který chápaly jako svobodnější a volnější. Pokud žena měla trochu štěstí v manželství, byla v něm spokojená. Domácnost překypovala klidem, mírem a radostí ze života. Mnohdy však domluvené sňatky nebyly pohádkou. Když manželka neměla k choti příliš pevné citové pouto, nebo pokud žena měla k manželovi i určitou averzi, tak jeho smrt byla pro ni vysvobození. Poznání nového nezávislého života a svobody byla pro ženu velkým pokušením, odváděla vdovu k hříšným myšlenkám žít dobrodružný a prostopášný život.¹⁵⁴ Tento způsob života byl označován jako „*nebezpečný*“, mimo normy a preskripcie, podle mravokárců narušoval běžně stanovený řád v uspořádané společnosti. Stát se příkladnou vdovou znamenalo řídit se danými povinnostmi a chovat se, jak se od nich ve společnosti očekávala. Příkladná vdova měla žít v ústraní, nejbezpečnější byla ve svém zavřeném příbytku. Její dům měl být čistý, vonný a spíž naplněná jídlem. Děti a čeládka se měly chovat příkladně, v domácnosti měla panovat kázeň a řád. Veřejný život pro vdovu nebyl vhodným, přiváděl ženu k hříchům, měla se oprostít od hodování, her, tanců a rozpustilostí. Nejtěžším úkolem bylo bránění se neřestem a svodům, kdy je ďábel sváděl k rozkoši, opilství, obžerství, klevetění a handrkováním babským způsobem. Neměla mít čas na pláč a nařikání pro nebožtíka, nýbrž myslet především na péči o domácnost a postarat se o potomky. Zbožnost, čistota, zdrženlivost a cudnost, to by měly být vlastnosti, kterými se měla řídit každá vdova. Tak jejich úděl popisoval holandský myslitel Erasmus Rotterdamský (1467-1536) ve spisu *Vdova křesťanská*. Napsaný byl v roce 1529 a původně určený Marii Habsburské, vdově po uherském králi Ludvíkovi Jagellonskému. Text přeložil do českého jazyka Jan Kherner Plzeňský (1560-1612).¹⁵⁵ Podobné názory na roli vdovy tvořily také obsah spisu utrakvistického kněze a exulanta Jana Hertviciuse Pražského ve *Vdovství křesťanské*. Vdovství je zde chápáno jako čistota, kterou si vdovy samy zvolily, užívaly ochrany sociálního společenství a pro jejich dobré skutky je oceňovala společnost. Ačkoli je vdovství vyzdvihováno, považovali vdovu za „*tělo bez hlavy*“, které je navíc podle staletí fungujícího stereotypu přirozeně „*mdlé a nedostačující*“. Lze tím chápat vdovu, která nežila příkladným životem, jako zatracenou.¹⁵⁶

¹⁵⁴ P. KRÁL, *Žena*, s. 114-115.

¹⁵⁵ M. HRUBÁ, *Zvonění*, s. 191-194.

¹⁵⁶ J. RATAJOVÁ – L. STORCHOVÁ (edd.), *Nádoby*, s. 316.

Nejen Erasmus Rotterdamský, ale i Jan Hertvicius se vyjadřovali o nepravých vdovách, které zneužívaly své nově nabyté svobody a zatracovali je pro hříšný způsob života. Údělem vdovy bylo přijetí tělesné a duchovní čistoty:¹⁵⁷ „*Která pak v rozkoši živa jest, ta mrtvá jest*“.¹⁵⁸ Měla žít v modlitbách, rozjímání a pykání za své hříchy z mládí. Vdovství bylo vyzdvižováno i nad manželství, ženy měly obnovit svou původní čistotu.

Protestantské prostředí bylo však benevolentnější v názoru na nové sňatky především mladých vdov, a to z pragmatického důvodu. Protestanští kazatelé doporučovali, aby se vdovy nevdávaly dříve, než uplynou tři až čtyři roky od smrti jejich nebožtíka. Radili jim, aby si vzaly staršího muže, což mělo být zárukou příchodu nového potomstva. Problematika údělu žen v manželství byla v jednotlivých konfesích vnímána odlišně. Jan Kocín z Kocinétu byl jedním z těch, kteří zastávali konzervativnější názory, že sex v manželství má být pouze nástrojem k rozmnožování a zajištění rodiny. Podle vyznání Martina Luthera je jedním ze základů křesťanského manželství přirozená sexuální touha, kterou přiznával rovným dílem oběma partnerům, neboť nebyť jí, křesťanské manželství by nikdy nebylo plodné a naplněné. Luther viděl zatracování ženského těla jako důsledek potlačování a překonávání touhy po tělesné rozkoši, která přináší pohrdání bližními, nenávisť či pýchu: „*Dvakrát týdně se svou paní oddávej se milování, stočtyřikrát v roční době neuškodí jí ni Tobě*“.¹⁵⁹ Díky svým radám manželům byl v rozporu s tradičním postojem katolické církve i postoji přísných bratrských teologů.¹⁶⁰

Dále Hertvicius mluvil o vlastnostech vdov. Jestliže vdova byla příliš stará, většinou si ji nikdo pro lásku nebral. Byla-li příliš mladá a krásná, mohla se stát terčem pomluv a muži se k sobě chovali jako sokové. Bohatství dělalo vdovu ceněnou a muži takovým věnovali dost přízně. Chudá vdova se stávala muži neviditelnou. O ne příliš oslnivé krasavice nebyl zájem, dostávalo se jim zesměšňování. Vdova s potomky většinou neměla mnoho času pro sebe, starosti ji zaneprazdňovaly. Osamělost způsobovala naříkání, žalost, vzdychání nad svým těžkým smutným osudem.¹⁶¹

Jan Kocín z Kocinétu (1543-1610) ve svém díle *Abeceda pobožné manželky* předpokládal, že ženy se budou angažovat v městské živnosti a zvládnou základní

¹⁵⁷ M. HRUBÁ, *Zvonění*, s. 195.

¹⁵⁸ J. RATAJOVÁ – L. STORCHOVÁ (edd.), *Nádoby*, s. 350.

¹⁵⁹ Richard LEWINSOHN (MORUS), *Světové dějiny sexuality*, Praha 1992, s. 122.

¹⁶⁰ M. HRUBÁ, *Zvonění*, s. 185-194.

¹⁶¹ TAMTÉŽ, s. 317.

kupecké či jiné dovednosti. Hospodářství podle něho nemělo zaostávat. Měšťanka měla přiložit ruku k dílu a zvládat k tomu domácnost, což považoval za samozřejmé. Sledování dění na ulici z okna bylo chápáno jako marnění času. Neměla o sebe pečovat více než je zdrávo, vaření v kuchyni bylo na jejím prvním místě. Ovšem o ženské kráse se Jan Kocín také zmínil. Měšťanka by o sebe měla neustále dbát i doma, být pěkná, čistotná, spořádaná, nevypadat jako příšera či odhalená jako nevěstka.¹⁶²

Vdovství bylo napříč konfesemi vnímáno jako sociální stav, který vyžadoval určitou společenskou asistenci a ohleduplnost. Vdovy byly odkázány na pomoc a ochranu druhých. Jednota bratrská je zabezpečovala v rámci svých sborů, v protestantském prostředí existovaly spolky vdov a instituce, které jim umožňovaly vydělat na živobytí.¹⁶³

Obraz dobré vdovy zachytil také testament, v němž manžel na posmrtném loži nazval svou manželku pilnou hospodyní, ocenil ji pro pomoc v řemesle, což usnadňovalo převzetí rodinné živnosti a hospodářství.¹⁶⁴ Angažmá ženy v její poslední životní fázi jako vdovy v rodinných řemeslnických a hospodářských živnostech se tak vymykalo mravokárným textům. Vkročila do společenského veřejného světa, ve kterém hrál hlavní roli mužský element. Jako matka a hospodyně domácnosti se stále starala o děti, nadále měla také o učně, tovaryše či pomocnice, kteří jí pomáhali s hospodářstvím. Ženský podíl na práci v určitých profesích byl i přesto regulován, především pro zajištění stability ve veřejném městském prostředí, náročnosti daného určitého řemesla nebo cechu.¹⁶⁵

¹⁶² J. RATAJOVÁ – L. STORCHOVÁ (edd.), *Žena*, s. 264-310.

¹⁶³ M. HRUBÁ, s. 195-197.

¹⁶⁴ TAMTÉŽ, s. 206-207.

¹⁶⁵ TAMTÉŽ, s. 211.

3. ŽENSKÉ KRÁLOSTVÍ

Ženy ve veřejném světě nehrály hlavní role. Po celá staletí domácnost byla královstvím žen. Zde vládlo ženské slovo, kdy děti měly matku i svého otce poslouchat. Dle Jana Kociána z Kociétu (1543-1610) domácnost a rodina byly starostí ženy¹⁶⁶ i vdovy.¹⁶⁷

Dům byl základem majetku každého měšťana.¹⁶⁸ Bohatí měšťané si mohli dovolit vlastnit další majetek v podobě dvorů na předměstí, sladoven a stodol. Pěstovat plodiny mohli na svých zahradách, polích a loukách, které se nacházely za hradbami města.¹⁶⁹ Z rušných ulic a náměstí se vcházelo kamennými portály do domu měšťana. Součástí domu byly široké průjezdy do dvora. V zadních částech domu se nacházely sklady a hospodářská zázemí, nad nimiž většinou bydlela čeleď se služebnictvem. Přední část domu směrem do ulice tvořila horní patra nad loubím. Po příchodu renesance se domy mohly pyšnit novým estetickým vzhledem, renesančním půvabem a okázalostí.¹⁷⁰

Dřevěnými nebo kovanými dveřmi procházeli rožmberští měšťané do svých domácností. Přízemí řemeslnických a šenkovnických domů bylo otevřené i veřejnosti. Tento prostor, kde probíhal každodenní pracovní život, byl označován jako dolní síň. Většina řemeslníků, jako byli například ševci, kováři či pekaři, potřebovali ke své činnosti speciální dílny, skladovací úschovny či kuchyně. Umělečtí řemeslníci i bednáři v obytných prostorách měšťanského domu nepotřebovali speciální prostory. Pokud měšťan spravoval některé řemeslo ve svém domě, obvykle měl v přízemí vystavěné své hotové výrobky a nástroje, které k činnosti využíval. V suchých sklepech se běžně skladovaly potraviny, zatímco v mokrých nápoje. Schodišti se vcházelo do horních pater. Zde se otvíraly dveře do soukromí měšťanských pokojů. Z horní síně nad schodištěm se

¹⁶⁶ TAMTÉŽ, s. 179.

¹⁶⁷ Vdovské domácnosti byla věnována pozornost i ve venkovské sféře. J. GRULICH – H. ZEITLHOFER, *Struktura*, s. 61-64.

¹⁶⁸ Zikmund WINTER, *Zlatá doba měst českých*, Praha 1991; Václav BŮŽEK (ed.), *Každodenní kultura jihočeských měšťanských domácností v předbělohorské době*, Opera historica 1, 1991, s. 43-73; Josef PETRÁŇ a kolektiv, *Dějiny hmotné kultury zít*, Praha 1995, s. 521-536; Jiří PEŠEK, *Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547-1620 (Všední dny kulturního života)*, Praha 1993; V. BŮŽEK a kolektiv, *Světy*, s. 333.

¹⁶⁹ Václav BŮŽEK – Hana BŮŽKOVÁ – Jana STEJSKALOVÁ, *Interiéry domů v jihočeských předbělohorských městech (Životní styl měšťanů v době pozdní renesance a manýrismu)*, Jihočeský sborník historický 59, 1990, s. 113-127; V. BŮŽEK a kolektiv, *Světy*, s. 333.

¹⁷⁰ Jiřina PSÍKOVÁ – Jan ZIEGLER, *Zmizelé Čechy. Třeboň*, Praha – Litomyšl 2009, s. 35; V. BŮŽEK – H. BŮŽKOVÁ – J. STEJSKALOVÁ, *Interiéry*, s. 113-127; V. BŮŽEK a kolektiv, *Světy*, s. 333-334.

dalo vstoupit do obytných prostor. Tato místnost měšťanských domů sloužila k vytápění přední světnice, ukládalo se zde hospodářské náčiní, zbraně i kuchyňské a stolní nádobí. Pro movité měšťany byl tento prostor chloubou, dostatečně je reprezentovala. Z ní se vstupovalo do obytných místností, kuchyně, ložnic, světnic a komor, které se mohly nacházet i ve druhém patře měšťanského domu. Ty nebyly však zcela běžné na jihu Čech. Na půdu lidé tak jako dnes uklízeli méně potřebné předměty.¹⁷¹

Královstvím ženy byla především kuchyň. Tam vládla a působila nejvíce svého času, aby uspokojila hladové členy rodiny.¹⁷² V černé kuchyni se vařilo pod otevřeným komínem, vyklenutým ve formě vysokého jehlance, kde stál nízký zděný krb. Jídelní stůl se nacházel v přední světnici. Tento prostor byl hlavní obytnou částí domu. Bohatí měšťané měli po stěnách honosné čalouny, zrcadla, nástěnné malby, zděná a omítnutá kamna. Kolem jídelního stolu, který mohl být ze dřeva, železa a mramoru, byly dřevěné lavice, židle, stoličky někdy potažené kůží či barevnou látkou, nebo pohovka. V místnosti se nacházely vyřezávané malované truhly a truhličky se škatulkami, do kterých se skladovalo většinou nádobí. Měšťanské ženy využívaly bohatý sortiment stolního a kuchyňského nádobí. K běžnému užívání měly ženy především cínové nádobí, například talíře a lžice. Ke konzumaci nápojů používaly koflíčky a koflíky, konvičky, kalichy, číše a žejdlíky. Stůl zdobily cínové svícny, slánky a zdobené vázy. Měděnice sloužily jako umývadla rukou při stolování. Cínové talíře se obvykle uchovávaly po šesti či dvanácti kusech, lišily se funkcí i podobou. Existovaly talíře k omáčkám, rybám nebo chlebné. Lžice byla nejpoužívanějším přiborem v rožmberských domácnostech na přelomu 16. a 17. století. Ve skromnějších domácnostech se obvykleji používalo dřevěné, mosazné či železné nádobí. Movití měšťané si mohli dovolit při slavnostech používat na svém hodovním stole nádobí ze zlata a stříbra. Nádobí z těchto kovů mělo především dekorativní funkci. Stříbrné mohly být především lžice, talíře a šálky, výjimečně jihočeští měšťané vlastnili pozlacené nádobí. Zamožní měšťané mohli pít ze stříbrně či zlatě zdobených pohárů. Nádobí bylo zdobeno křížky, růžičkami nebo náboženskou tematikou. Vlastnit alabastrové a křišťálové nádobí znamenalo patřit mezi nejbohatší měšťanskou vrstvu.¹⁷³

¹⁷¹ V. BŮŽEK – H. BŮŽKOVÁ – J. STEJSKALOVÁ, *Interiéry*, s. 113-127; V. BŮŽEK, *Každodenní kultura*, s. 43-73; V. BŮŽEK a kolektiv, *Světy*, s. 333-334.

¹⁷² M. HRUBÁ, *Zvonění*, s. 187.

¹⁷³ V. BŮŽEK – H. BŮŽKOVÁ – J. STEJSKALOVÁ, *Interiéry*, s. 116-117; V. BŮŽEK, *Měšťanské domácnosti úředníků a dvořanů posledních Rožmberků*, in: Zdeněk Beneš – Eduard Maur – Jaroslav Pánek (edd.), *Pocta Josefovi Petráňovi. Sborník prací z českých dějin k 60.*

3.1. Domácnosti řemeslníků

Domácnosti řemeslníků a měšťanů nebyly vždy stejné a mnohdy se lišily. Jejich bohatost a rozmanitost záležela na finančních prostředcích daného měšťana. Řemeslníci textilií, oděvů, kůží a potravin nepatřili mezi majetkově nejbohatší vrstvu společnosti. Konkrétně domácnosti soukeníků, krejčích a koželuhů byly tvořeny předměty každodenního užívání i dekorativními. Kvalita a uměleckořemeslné ztvárnění předmětů každodenního užití a luxusního určení byla v těchto domácnostech na sklonku 16. a počátkem 17. století spíše nahrazována jejich množstvím. Jejich rozmanitost spočívala v materiálu, druhu a funkci. Mohli mít ve vlastnictví i zdobené předměty z různých drahých kovů, honosný nábytek, módní oděvy, textilie a jiné cennější předměty. Movitějšími měšťany potravinářských řemesel byli pekaři a sladovníci. Nejchudší, skromné a jednoduché domácnosti měli především cihláři, hrnčíři a zedníci. Mezi jejich běžné zařízení patřilo nádobí, ložní prádlo, nábytek, oděvy, zemědělské náčiní, vybavení a náradí daného řemesla. Chudé domácnosti měli také lidé pracující se dřevem a kovem, tedy stolaři, koláři, bednáři, tesaři, kováři, zámečníci a zvonáři. Ve svých dílnách nabízeli veřejné služby městskému obyvatelstvu. Výrazné rozdíly měly interiéry městských a případně vrchnostenských úředníků nebo řemeslníků vykonávajících speciální zakázky uměleckého druhu. Posledně jmenovaní lidé žili především v rezidenčních městech jihočeských velmožů. Díky své politické aktivitě nebo osobní protekci se úředníci pyšnili bohatstvím renesančního a manýristického vkusu. Zlato a stříbro se kromě vyšší měšťanské společnosti blyštlo i v domácnostech zlatníků, mědirytců, mincířů a výrobců zbroji a mečů.¹⁷⁴

narozeninám prof. dr. Josefa Petráně, Praha 1991, s. 306-308; V. BŮŽEK a kolektiv, *Světy*, s. 336-338.

¹⁷⁴ V. BŮŽEK a kolektiv, *Světy*, s. 335-336; V. BŮŽEK – H. BŮŽKOVÁ – J. STEJSKALOVÁ, *Měšťanské domácnosti*, s. 72-79; V. BŮŽEK, *Každodenní kultura*, s. 43-73; TÝŽ, *Měšťanské domácnosti*, s. 306-308.

4. VEŘEJNÝ MĚŠŤANSKÝ SVĚT ŽEN

4.1. Městské prostředí na jihu Čech

Hospodářství souviselo s rozvojem měst, probíhajícím na přelomu 15. a 16. století. Městská síť pánů z Rožmberka byla dotvořena stejně jako v celém Království českém nejpozději na sklonku 15. století. V první polovině 16. století se výrazně zlepšilo právní i hospodářské postavení vrchnostenských měst a měšťanů díky nově vydaným výsadám a privilegiím. Když Petr Vok roku 1592 přebíral dominium, náleželo k němu 18 velkostatků s 18 městy, 34 městečky a více než 750 vesnicemi.¹⁷⁵ Rožmberská vrchnostenská města procházela vývojem, kde měšťané neměli svobodné postavení. Lišili se například tím, že měšťané královských měst se mohli angažovat v politickém životě země. Vzrůstala městská ekonomika, rozmachu dosáhly i podnikatelské velkostatky.¹⁷⁶ V polovině 16. století vrchnostenská města získala řady nových výsad, které měly zlepšit právní i hospodářské postavení nejen měst, ale i jednotlivých měšťanů. Vydávali je v podobě privilegií čeští panovníci nebo je publikovala sama vrchnost.¹⁷⁷

Oba poslední Rožmberkové potvrzovali dříve udělená privilegia městům a městečkům ve svém dominiu. Když se roku 1551 ujal správy Vilém z Rožmberka, viděl potřebu změny v organizovanějším hospodářství. Zavedl lepší evidenci, konkrétně účty, rejstříky a cedule pro finanční zdroje.¹⁷⁸ Nejobsáhlejší instrukce vydaná Vilémem z Rožmberka roku 1564 obsahovala řadu norem a zásady správy rožmberských měst. Dle nařízení měli být městští radní morálním vzorem pro obyvatele města, ztělesněním autority a dohlížet na chování měšťanů a dalších osob. Rožmberští měšťané neměli přijmout bez svolení rychtáře žádného neusedlého člověka do svého domu, aniž by o tom nevěděla městská rada. Opatření se týkala také bezpečnosti, především proti výskytu požáru v měšťanských domech. Otevřený oheň představoval trvalý zdroj ohrožení. Každý obyvatel města měl být zodpovědný za ochranu nejen svého majetku, protipožární opatření byla pravidelně kontrolována. Platil přímý zákaz nosit zbraně na městské půdě. Řada norem měla hospodářský charakter týkající se dodržování měr a vah, obchodování na trzích, dodržování nočního klidu v šencích či se v nich nezdržovat dlouho, respektive

¹⁷⁵ E. CIRONISOVÁ, *Vývoj*, s. 113; A. MÍKA, *Osudy*, s. 174, 50-56; J. PÁNEK, *Poslední Rožmberkové*, s. 58-60.

¹⁷⁶ V. BŮŽEK a kolektiv, *Světy*, s. 296; P. VOREL, *Rezidenční vrchnostenská města*.

¹⁷⁷ A. MÍKA, *Osudy*, s. 50-56.

¹⁷⁸ E. CIRONISOVÁ, *Vývoj*, s. 113.

ne víc jak tři hodiny a nehrát za peníze hry a kostky. Tyto normy platily pro všechna rožmberská města a městečka. Většina finančních operací mezi měšťany měla být evidována v městských knihách.¹⁷⁹

Město Třeboň mělo další svobody.¹⁸⁰ Jedna z nejdůležitějších pro město bylo zlepšení společenského postavení v roce 1555, od kdy město mohlo pečetit červeným voskem.¹⁸¹ Vilém z Rožmberka nechal potvrdit městu právo na lány v okolí, zahrady a vaření bílého piva. Po zatopení majetku třeboňských obyvatel v nově vzniklém rybníku za městem dal měšťanům náhradou jiné lesy, pole a louky v oblastech Mokřých luk před Hradeckou bránou.¹⁸² Třeboňské normy se také týkaly trhů.¹⁸³ Purkrabí zpravidla dohlížel na pekaře a chlebného, i na denní kontrolu třeboňského pivovaru včetně mlýnského hospodaření. Společně pak hejtman i purkrabí měli dohlížet na to, aby v období zimy lidé netopili více, než bylo nezbytné. Nešlo tak o šetření jako spíše o kontrolu opatření před obávaným požárem.¹⁸⁴

Rožmberská města a městečka se lišila nejen svou velikostí a lidnatostí, ale také i funkcemi, které plnila vůči své pozemkové vrchnosti. Rozdíly byly vidět také v hospodářských, kulturních i právních oblastech. Některá vrchnostenská rožmberská města se dokázala královským městům vyrovnat, šlo zejména o taková města, v nichž se nacházelo pravidelně užívané sídlo. Funkci rezidenčních měst plnilo v životě posledních Rožmberků několik měst. Nejdéle trvajícím rezidenčním městem byl Český Krumlov, tuto funkci měly také Vimperk a Bechyně na počátku vlády Petra Voka. Třeboň získala rezidenční funkci až na konci života Petra Voka po prodeji Českého Krumlova Rudolfovi II.¹⁸⁵

Tato správní střediska měla hlavně ekonomický, společenský a kulturní význam. Rožmberské rezidence přitahovaly kupce, obchodníky a řemeslníky na pravidelně konané trhy. Obyvatelé dané lokality také mohli svými výrobky zásobovat rezidenční sídla.¹⁸⁶

¹⁷⁹ V. BŮŽEK a kolektiv, *Světy*, s. 308-310.

¹⁸⁰ O dalších třeboňských privilegiích Antonín HAAS, *Codex iuris municipalis IV-3. Privilegia nekrálovských měst českých z let 1501-1526*, Praha 1961, s. 82-83, 239-240, 320-321.

¹⁸¹ A. HAAS a kolektiv, *Soupis*, s. 92, 185, 197.

¹⁸² František MATOUŠ, *Třeboň*, Praha 1972, s. 58-59.

¹⁸³ Více o trzích a jarmarcích níže v kapitole V třeboňských hradbách.

¹⁸⁴ E. CIRONISOVÁ, *Vývoj*, s. 144-146.

¹⁸⁵ V. BŮŽEK a kolektiv, *Světy*, s. 297-298; P. VOREL, *Rezidenční vrchnostenská města*; TÝŽ, *Poddanská rezidenční města v českých zemích (K typologii měst předbělohorské doby)*, in: Michaela Kokojanová (ed.), *Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16. a 18. století)*, Prostějov 1997, s. 38-48.

¹⁸⁶ V. BŮŽEK a kolektiv, *Světy*, s. 320-321; TÝŽ, *Český Krumlov jako „dlouhodobá“ velmožská rezidence (K proměnám kulturní a reprezentační funkce raně novověkého aristokratického*

Rezidenční Třeboni Petr Vok potvrdil staré výsady a privilegia, k tomu městu vrátil pivovar, stvrdil trhy a jarmarky, povolil právo k sekání dřeva pro své vlastní potřeby, umožnil propouštět měšťany a nové přijímat, zrušil povinnou robotu a nucené práce v okolí města.¹⁸⁷ Za udělené výsady města musela odvést náležitou finanční náhradu, kterou potřebovala zadlužená rožmberská pokladna.¹⁸⁸

Z měšťanských řad často pocházeli také nižší úředníci a služebníci velmožského dvora, rožmberští zaměstnanci si tím zajistili lepší živobytí.¹⁸⁹ Ženský prvek se mohl také dostat do kontaktu s vyšší vrstvou, především jako pomocnice a služebné rožmberského dolejšího fraucimoru, kam se mohly dostat i neurozené dívky. Mezi lety 1595 a 1611 se v Českém Krumlově a Třeboni vystřídalo až 54 žen a dívek fraucimoru. Služba pro ně znamenala získání průpravy do života, nalezení vhodného ženicha a následné vystrojení svatby. Devět dívek z rožmberského fraucimoru si vzali za ženy měšťané či řemeslníci.¹⁹⁰

4.2. V treboňských hradbách

Do rožmberského sídla mezi stojatými vodami a lesy mohl raně novověký obyvatel vkročit městskými branami. Třeboňské hradby chránily vnitřní město a ohraničovaly centrum města. Hradby měly bránit před nebezpečím, vojenským či pandemickým, život zde byl bezpečnější než za nimi. Lidé žijící v okolí města, na přilehlých předměstích, byli blíže hrozícímu nebezpečí.¹⁹¹ V období první poloviny 16. století, pod dohledem jihočeského rybníkáře a stavitele Štěpánka Netolického, byl pás hradeb opravován a zdvojen.¹⁹² Příchozí často už z předměstí mohli vidět špičky kostelních věží. V nočních hodinách ostraha či hejtman zamykali brány, nikdo se nemohl dovnitř ani ven.¹⁹³ Od bran směřovaly ulice k náměstí, ve kterých měšťané vlastnili své domy, obyvatelé si byli blízcí vykonávanou činností nebo příslušností k některé skupině

dvora), in: Věra Ptáčková (ed.), *Barokní divadlo na zámku v Českém Krumlově*, České Budějovice 1993, s. 179-194.

¹⁸⁷ T. ANTL, *Popsání*, s. 26.

¹⁸⁸ V. BŮŽEK a kolektiv, *Světy*, s. 308; J. PÁNEK, *Poslední Rožmberkové*, s. 286.

¹⁸⁹ J. PÁNEK, *Poslední Rožmberkové*, s. 54.

¹⁹⁰ TÝŽ (ed.), *Václav Březan, Životy II*, s. 561, 607; Milena HAJNÁ, *Rožmberský fraucimor. Ženský živel na aristokratickém dvoře koncem předbělohorské doby*, Jihočeský sborník historický 69-70, 2000-2001, s. 5-29.

¹⁹¹ V. BŮŽEK - P. KRÁL (edd.), *Člověk*, s. 146; další literatura k treboňskému opevnění Aleš STEJSKAL, *Třeboňské opevnění z let 1525-1526 v písemných pramenech (geneze a průběh stavby, pracovní síly, finanční náklady, jednotlivci)*, *Průzkumy památek* 8, 2001, s. 3-20.

¹⁹² J. PSÍKOVÁ – J. ZIEGLER, *Zmizelé Čechy. Třeboň*, s. 34.

¹⁹³ E. CIRONISOVÁ, *Vývoj*, s. 131.

obyvatel města.¹⁹⁴ Těmto uskupením se říkalo také susedství, do kterého se sice člověk rodil, ale až po získání plnoletosti se susedem stal.¹⁹⁵ Od Budějovické brány se k centru města linula ulice Klášterní.¹⁹⁶ Dalšími branami, odkud cesty vedly přímo k náměstí, byly Hradecká a Břilická. Poslední Novohrádecká ústila na Svinenském předměstí. Brány tvořily padací mosty přes vodní příkop Zlaté stoky, například tzv. Dlouhý most nad bažinatým terénem ležel u Hradecké brány na východní straně města.¹⁹⁷

Všechny ulice mířily k nejvýznamnější komunikační ploše, náměstí. Na hlavním dějišti města se konaly pravidelně týdenní či výroční trhy, slavnosti, také sloužilo jako místo hanby, zostuzení a poprav. Střed města zpravidla zdobily kašny a sloupy.¹⁹⁸ Už od konce 15. století měla Třeboň právo na jarmarky. Výroční trhy se konaly na sv. Filipa a Jakuba se sedmidenním trváním.¹⁹⁹ Třeboňský hejtman zpravidla dohlížel, aby poddaní mimo trhy neobchodovali s dobytkem, obchodovat se s ním mělo převážně na trzích.²⁰⁰ Vilém z Rožmberka roku 1554 nařídil rychtářům z okolních vesnic, aby sedláci dodávali každé úterý na trh v Třeboni své zemědělské produkty.²⁰¹ Hokyně tvořily součást drobného trhu v každém městě. Sortiment jejich obchodu byl velmi různorodý a reagoval na aktuální potřebu trhu. Zikmund Winter pražské hokyně popisoval jako ženy prodávající zeleninu, ovoce, lesní plody, sýry, másla či preclíky.²⁰²

Měšťanské domy na třeboňském náměstí a v uličkách měly převážně renesanční a později barokní styl, v jádru ale zřejmě dlouho zůstávaly gotické. Funkci třeboňského radního domu zastával měšťanský dům na samém konci jižního náměstí. V jeho přízemí byl měšťanský pivovar. Díky vzrůstající měšťanské agendě a nedostatečné reprezentaci byly proto koupeny dva měšťanské domy připojené k věži. Po rozsáhlém požáru z roku 1562 byly pusté, a tak byla roku 1566 zahájena výstavba dostatečně reprezentativnější budovy.²⁰³ Na třeboňské radnici zasedala měšťanská rada jako nejvyšší instituce měšťanské správy a hospodářství i měšťanského soudu. Tradičně byla tvořená dvanácti osobami. Téměř

¹⁹⁴ V. BŮŽEK - P. KRÁL (edd.), *Člověk*, s. 146.

¹⁹⁵ TAMTÉŽ, s. 141.

¹⁹⁶ SOA Třeboň, VS Třeboň, inv. č. 291, sign. IA 6Gbet No 3a/2, fol. 1v.

¹⁹⁷ J. PSÍKOVÁ – J. ZIEGLER, *Zmizelé Čechy. Třeboň*, s. 34.

¹⁹⁸ V. BŮŽEK - P. KRÁL (edd.), *Člověk*, s. 146; Z. WINTER, *Kulturní obraz II*, s. 498-502.

¹⁹⁹ Theodor ANTL, *Průvodce po městě Třeboni a nejbližším okolí*, Brno 2015, s. 11.

²⁰⁰ E. CIRONISOVÁ, *Vývoj*, s. 132.

²⁰¹ F. MATOUŠ, *Třeboň*, s. 58-59.

²⁰² Z. WINTER, *Český průmysl*, s. 9; TÝŽ, *Kulturní obraz II*, s. 538-539.

²⁰³ F. MATOUŠ, *Třeboň*, s. 59.

v každém rožmberském městě působil jeden rychtář,²⁰⁴ který měl omezené pravomoci a byl podřízen městské radě. Ta měla dohlížet na bezpečnost ve městě, urovnávání sousedských sporů, vynášení rozsudků, vybírání pokut, berní i daní a dopravování provinilců do městského vězení. Pokud se lidé chtěli dostat k soudu, obraceli se s tím na rychtáře daného města. Dále měl dohlížet na pořádek na městských trzích. Měl mít přehled o ubytovaných neusedlých lidech ve městě a také o obyvatelích, kteří chtěli naopak vycestovat. Dohlížel také na dobré vztahy mezi měšťany a řemeslníky, a také nad opravami jejich obydlí.²⁰⁵

Rožmberští radní reprezentovali město například tím, že vítali návštěvy nebo se jako vyslanci účastnili jednání týkajících se zemských úřadů. Pravidelně byla městská rada obnovována, když se všichni radní vystřídali v purkmistrovském úřadě. Dvanáct purkmistrů se po čtyřech týdnech měnilo. Tím byla moc každého radního omezena a zůstávala jen dočasná. Na chodu správy se vedle purkmistrů také podílel primátor, jímž se stal první jmenovaný radní. Členové městské rady zastávali různá povolání, nedostávali za činnost pro blaho obce žádný pravidelný plat. V lepším případě se museli spokojit s mimořádnou finanční či spíše naturální odměnou. Proto neopouštěli své obchodní a řemeslnické činnosti, které je musely uživit.²⁰⁶

4.3. Ženy v třeboňských urbářích

Město Třeboň a okolí se těšilo stálému rozmachu a vývoji, což dokládá i urbář z roku 1520. Ten popisuje město se zámekem, dvory, mlýny, dále s okolní přírodní krajinou tvořenou rybníky, řekami a potoky. Soupis vyjmenovává poddané a jejich povinnosti se svatojiřskými a svatohavelskými úroky.²⁰⁷

V roce 1520 bylo v celém městě dohromady 114 obydlených usedlostí. Na náměstí se nacházelo 27 domů. K tomuto centru se linulo několik ulic. Hustě obydlenými byly Růžená a Klášterní, které měly stejný počet domů, tedy 39. Součástí města byla třeboňská předměstí, která ležela za hradbami. Konkrétně v urbáři je doloženo Svinenské předměstí, kde ležel kostelík sv. Alžběty se špitálem, Břilické zahrady a Hrádeček.²⁰⁸

²⁰⁴ Výjimkou byl Český Krumlov, kde působili dva rychtáři, tzv. městský a latránský. V. BŮŽEK a kolektiv, *Světy*, s. 310; Sylva WIMMEROVÁ, *Postavení a správa města Českého Krumlova na počátku 17. století*, in: Martin Gaži (ed.), *Český Krumlov. Od rezidenčního města k památce světového kulturního dědictví*, České Budějovice 2010, s. 713-740.

²⁰⁵ V. BŮŽEK a kolektiv, *Světy*, s. 310-312.

²⁰⁶ V. BŮŽEK - P. KRÁL (edd.), *Člověk*, s. 147-148.

²⁰⁷ A. KALNÝ a kolektiv, *Soupis*, s. 300.

²⁰⁸ SOA Třeboň, VS Třeboň, inv. č. 291, sign. IA 6B Beta No 3a/e, fol. 1r-2v.

Na náměstí žili kováři, řezníci, truhláři, sladovníci, obuvníci, kramáři, písaři a krejčí.²⁰⁹ V Klášterní ulici bydlel kromě již zmíněných řemeslníků ještě zámečník, kuchař, kožišník, stolař, bednář, fišmistr a sedlák.²¹⁰ Dalšími zástupci řemeslníků v Třeboni byli kolář, sklenář, zbrojník a zeman, kteří žili v Růžené ulici.²¹¹ Za třeboňskými hradbami měl dům lazebník, neboť lázně ještě nebyly součástí města. Za Svinenskou bránou leželo předměstí se shodným názvem s několika dvory, kde vlastnili domy řemeslníci kovář a hrnčír.²¹²

Písař urbáře zmínil i několik ženských osob. Na náměstí vlastnily dům tři ženy, které se jmenovaly Hana, Šimková a Turková.²¹³ V Klášterní ulici měly domácnost Vaňková a Povzinková.²¹⁴ V Růžené ulici bydlela Zimandlová.²¹⁵

Ve městě bylo 105 domů a 9 na předměstích. Šest domů bylo ve vlastnictví vdov, což tvořilo 5,3 % z výše uvedeného celkového počtu.²¹⁶ Písař u žen nezmiňuje celá jména a jejich bydliště. U mužů zase někdy dané řemeslo, které vykonávali. Ve městě značně dominovali řezníci, kováři a ševci díky vzniku cechu.²¹⁷

Druhý analyzovaný urbář vznikl v roce 1557, tedy jen pět let poté, co se novým rožmberským vladařem stal Vilém z Rožmberka. Písař již obsáhleji informoval o třeboňských obyvatelích. Kromě jmen, řemesla a bydliště udává také jejich majetek.²¹⁸

V polovině 16. století se město rozrůstalo, opravovalo v důsledku požárů a v jeho okolí vznikaly nové rybníky, jejichž jména urbář také uvádí. Počet domů se relativně ustálil, v třeboňských hradbách bylo dohromady 107 domů. Na náměstí a v Klášterní ulici byl počet domů stejný jako roku 1520, jen v ulici Růžené přibyly dva nové domy. Svinenské předměstí se těšilo rozvoji. Písař zde uvádí 22 domů, které rozdělil na 8 domků a 14 dvorů. Břilické předměstí mělo 11 dvorů a dva domy. Lidé, kteří na předměstí bydleli, většinou platy a úroky neodváděli. Místo toho byli vrchnosti povinni robotou. Vlastnili zde půdu a zahrady, na nichž pěstovali různé plodiny.²¹⁹

²⁰⁹ TAMTÉŽ, fol. 1r.

²¹⁰ TAMTÉŽ, fol. 1v.

²¹¹ TAMTÉŽ, fol. 2r.

²¹² TAMTÉŽ, fol. 2v.

²¹³ TAMTÉŽ, fol. 1r.

²¹⁴ TAMTÉŽ, fol. 1v.

²¹⁵ TAMTÉŽ, fol. 2r.

²¹⁶ Souhrnná tabulka níže pod touto kapitolou.

²¹⁷ Více o třeboňských ceších v následující kapitole. SOA Třeboň, VS Třeboň, inv. č. 291, sign. IA 6B Beta No 3a/e, fol. 1r-2v.

²¹⁸ A. KALNÝ a kolektiv, *Soupis*, s. 303.

²¹⁹ SOA Třeboň, VS Třeboň, inv. č. 292, sign. IA 6G Beta No 3b, fol. 1r-38v.

Hospodářství sílilo a skladba řemesel byla pestřejší. Oproti urbáři z roku 1520 nově přibyli formani, kloboučník, mydlář, nožíř, perníkář, ponocný, varhaník a zvoník. Ve městě žilo kolem 56 řemeslníků. Třeboňskými obyvateli byli také městští písaři, úředníci rožmberského dvora, klášterní úředník a panský služebník.²²⁰ Lazebník se svými lázněmi, dříve působící před městskými hradbami, se přestěhoval do města.²²¹ Na Svinenském předměstí přibyli krejčí, kožešníci, ševci a tkalci.²²²

Dle urbáře na náměstí žila jedna vdova, jmenovala se Dorota Štěpánková.²²³ Její osud jí nebyl příliš nakloněn, ve svém životě přišla rovnou o dva manžele. Jejím prvním manželem byl rožmberský písař Lukeš. Ten v roce 1520 podle urbáře ještě osobně odváděl úrok, ale v následujícím roce svou manželku navždy opustil.²²⁴ Po roce držení smutku znovu Dorota oblékla svatební šat a vdala se za rybníkáře Štěpánka z Netolic.²²⁵ Svatbou s movitou vdovou rybníkář získal dům čp. 89 na náměstí.²²⁶ Společně také obchodovali s plodinami, například s ječmenem.²²⁷ Vánoce v roce 1538 byly pro manželský pár posledními společně strávenými dny. Její manžel skončil buď koncem tohoto roku či na začátku toho následujícího.²²⁸ Město v pozdějších letech odkoupilo některé její pozemky, ze kterých se staly rybníky.²²⁹ V roce 1557 Dorota stále bydlela na náměstí, vlastnila louku v Roudnicích a dům ovsa.²³⁰

Další vdovy bydlely v Klášterní ulici. Měšťanky Trubačová²³¹ a Kavková²³² jako hospodářky měly podobné vlastnictví, zdědily po svých manželech domy. Temlová²³³ odváděla vrchnosti lůj, měla masný krám a k tomu půlku louky. Ještě v roce 1520 byl její manžel řezníkem.²³⁴ Hospodářka Václavová²³⁵ chovala slepice a také pěstovala oves. Manžel Hanuškové²³⁶ byl bednářem a podle urbáře z roku 1520 i majitelem domu. Smrt

²²⁰ E. CIRONISOVÁ, *Domy*, s. 89-90.

²²¹ SOA Třeboň, VS Třeboň, inv. č. 292, sign. IA 6B Beta No 3b, fol. 26v.

²²² TAMTÉŽ, fol. 27r-32r.

²²³ TAMTÉŽ, fol. 11r.

²²⁴ SOA Třeboň, VS Třeboň, inv. č. 291, sign. IA 6G Beta No 3a/e, fol. 1r.

²²⁵ O jeho životě a rybníkářství Josef ŠUSTA, *Pět století rybníčního hospodářství v Třeboni*, Třeboň 1995; Miroslav HULE, *Rybníkářství na Třeboňsku – historický průvodce*, Třeboň 2000.

²²⁶ A. MÍKA, *Osudy*, s. 83.

²²⁷ František Josef FRANTA, *Okres Třeboňský*, Brno 2015, s. 23.

²²⁸ A. MÍKA, *Osudy*, s. 85-86.

²²⁹ T. ANTL, *Popsání*, s. 22.

²³⁰ SOA Třeboň, VS Třeboň, inv. č. 292, sign. IA 6B Beta No 3b, fol. 11r.

²³¹ TAMTÉŽ, fol. 16v.

²³² TAMTÉŽ, fol. 19v

²³³ TAMTÉŽ, fol. 13v.

²³⁴ SOA Třeboň, VS Třeboň, inv. č. 291, sign. IA 6B Beta No 3a/e, fol. 2r.

²³⁵ TAMTÉŽ, inv. č. 292, sign. IA 6B Beta No 3b, fol. 17v.

²³⁶ TAMTÉŽ, fol. 19r.

si vzala jejího manžela, a tak se vdova Hanušková musela kromě své domácnosti postarat ještě o hospodářství. Vrchnosti byla povinna robotou půl dne a odváděla úrok do augustiniánského kláštera.

V Růžené ulici dům a oves vlastnily dvě ženy, které se jmenovaly Kaufmanová a Zemanová.²³⁷

Na Svinenském předměstí vdova Michalcová²³⁸ vlastnila zahradu a půl lánu dědiny. Lída Pěchotojč²³⁹ ke svému stavení měla také dvůr ovsu. Vítková²⁴⁰ zdědila po svém muži několik pozemků, konkrétně mýtinu a jednu louku. Všechny tyto jmenované pozemky byly později potopeny vodou a staly se z nich rybníky.²⁴¹

Rozdíl mezi urbáři byl 37 let. Za tuto dobu se město pozměnilo především v důsledku vodního a ohnivého živlu. Požáry byly častější v třeboňských hradbách, okolí se změnilo v rybníky, řeky a stoky. Přesto počet domů ve městě a okolí vzrostl na 142. Vdov v této době žilo 11, což tvořilo 7,8 % populace.²⁴²

Koncem 16. století vznikly dva urbáře, oba uvádějí jako rok vzniku 1598. Přesto jsou odlišné, jeden z nich má na přední desce napsaný název „*Urbář tento jest základ urbáře nového (1585)*“.²⁴³ Tento tedy dřívější urbář popisuje kromě povinností poddaných také kostely na panství a vsi v okolí.²⁴⁴ Narozdíl od předchozího nerozděloval lidi podle ulic, kde bydleli.²⁴⁵

V roce 1598 již mělo město nového vladaře, jímž se stal Petr Vok z Rožmberka. Znamenalo to také stvrzení minulých i nových výsad a privilegií Třeboni.²⁴⁶ K výrazným urbanistickým změnám došlo za třeboňskými hradbami. Třeboňská předměstí byla likvidována. Domy a dvory spolu s kostelíkem sv. Alžběty na Svinenském předměstí byly vystavěny na novém Břilickém předměstí. Jakub Krčín z Jelčan a Sedlčan vybudoval v místech Svinenského předměstí rybník Svět, původně nazýván Nevděk a pozemky měšťanů dal roku 1574 zatopit vodou.²⁴⁷

²³⁷ TAMTÉŽ, fol. 22v, 25r.

²³⁸ TAMTÉŽ, fol. 28v.

²³⁹ TAMTÉŽ, fol. 30r.

²⁴⁰ TAMTÉŽ, fol. 31r.

²⁴¹ F. J. FRANTA, *Okres*, s. 101-103.

²⁴² Souhrnná tabulka níže pod touto kapitolou.

²⁴³ SOA Třeboň, VS Třeboň, inv. č. 296, sign. IA 6G Beta No 3f, fol. 1r.

²⁴⁴ A. KALNÝ a kolektiv, *Soupis*, s. 309.

²⁴⁵ SOA Třeboň, VS Třeboň, inv. č. 296, sign. IA 6G Beta No 3f, fol. 1r-13r; TAMTÉŽ, inv. č. 291, sign. IA 6B Beta No 3a/e, fol. 1r-2v.

²⁴⁶ T. ANTL, *Popsání*, s. 26. Více o jednotlivých třeboňských privilegiích v kapitole Městské prostředí na jihu Čech.

²⁴⁷ F. J. FRANTA, *Okres*, s. 18; J. PÁNEK, *Václav Březan, Životy II*, s. 430.

Ve městě žilo šest vdov, všechny jmenované v tomto roce také odváděly povinné berně.²⁴⁸ Anna Vertlová,²⁴⁹ Maruše Voplazilka,²⁵⁰ Alena Chrobolská²⁵¹ a Bastlová²⁵² měly podobný majetek. Byly hospodářkami, chovaly slepice a pěstovaly oves.²⁵³ Když Anně Karlové zemřel manžel, musela se postarat nejen o řemeslnictví, ale také o svého trochu nezbedného syna.²⁵⁴ Rektor školy v Třeboni Jiří Eleazar Blatenský si totiž v březnu 1578 stěžoval purkmistru a radě města na některé zlobivé děti, které odmítaly zpívat v kostele na Boží hod o Velikonočních svátcích. Mezi třemi uvedenými byl i její syn Jan.²⁵⁵ Kromě svého potomka se starala také o masný krám. Jako vdova po řezníkovi odváděla točný lůj, z hospodářství oves.²⁵⁶ Maryana Havlíčková²⁵⁷ se starala o svoji domácnost, chovala slepice a pěstovala oves na svém podsedku.²⁵⁸

Na novém Břilickém předměstí žily čtyři vdovy. Jmenovaly se Lýda Štovíkojc,²⁵⁹ Káče Bednářka,²⁶⁰ Manda Kožešníkova²⁶¹ a Barbora Mlyková.²⁶² Dle uvedených řemesel je možné usuzovat, že Káča měla zřejmě za manžela bednáře a Manda kožešníka. V roce 1557 žil na Svinenském předměstí Wolf kožišník,²⁶³ který mohl být jejím manželem. Patřil mezi vlivné měšťany, v roce 1556 se stal treboňským rychtářem.²⁶⁴

Ačkoliv došlo k výrazným urbanistickým změnám za treboňskými hradbami, počet domů vzrostl. Na novém Břilickém předměstí bylo obydleno 55 domů, ve městě 96. Podle urbáře vdovství přijalo 10 vdov, což tvořilo 6,6 % ze všech majitelů domů.²⁶⁵

Další urbář z 1598 byl sepsán v podobných letech jako předchozí, proto jsou si podobné. Podává informace o treboňských obyvatelích a přírodní krajině. Tento soupis se nezachoval celý, chybí v něm první tři listy, které se týkají města Třeboně. Díky sumáři

²⁴⁸ SOA Třeboň, VS Třeboň, inv. č. 296, sign. IA 6G Beta No 3f, fol. 1r-13r.

²⁴⁹ TAMTÉŽ, fol. 2r.

²⁵⁰ TAMTÉŽ, fol. 11v.

²⁵¹ TAMTÉŽ, fol. 12r.

²⁵² TAMTÉŽ, fol. 10v.

²⁵³ Oves v urbáři zmíněn jako pojistebný, tj. forma odváděného platu.

²⁵⁴ SOA Třeboň, VS Třeboň, inv. č. 296, sign. IA 6G Beta No 3f, fol. 1r.

²⁵⁵ T. ANTL, *Popsání*, s. 21.

²⁵⁶ SOA Třeboň, VS Třeboň, inv. č. 296, sign. IA 6G Beta No 3f, fol. 1r.

²⁵⁷ TAMTÉŽ, fol. 9v.

²⁵⁸ Podsedkem rozumíme poddanskou usedlost s příslušným pozemkem.

²⁵⁹ SOA Třeboň, VS Třeboň, inv. č. 296, sign. IA 6G Beta No 3f, fol. 15r.

²⁶⁰ TAMTÉŽ, fol. 15v.

²⁶¹ TAMTÉŽ.

²⁶² TAMTÉŽ, fol. 18r.

²⁶³ SOA Třeboň, VS Třeboň, inv. č. 292, sign. IA 6G Beta No 3b, fol. 32r.

²⁶⁴ T. ANTL, *Popsání*, s. 19.

²⁶⁵ SOA Třeboň, VS Třeboň, inv. č. 296, sign. IA 6G Beta No 3f, fol. 1r-13r. Souhrnná tabulka níže pod touto kapitolou.

na konci lokality a shodnosti urbářů je možné zjistit, kolik lidí v Třeboni žilo.²⁶⁶ Důvodem, proč vznikly ve velmi krátké době dva urbáře, mohlo být to, že v této době probíhala turecká válka. Petr Vok tak chtěl mít asi větší přehled o počtu poddaných. Před koncem 16. století Petr Vok nechal sepisovat i jiné seznamy, např. zbraní kvůli tureckému nebezpečí.²⁶⁷

Víme, že v Třeboňských hradbách bylo obydlených 96 domů, avšak známe jen 57 konkrétních jmen. Tedy 39 měšťanů se stává neznámými. Břilíční obyvatelé jsou napsáni téměř ve stejném pořadí jako v minulém urbáři.²⁶⁸

Úrok opět odváděly již zmiňované vdovy, tedy Mariana Havlíčková, Bastlová, Maruše Voplazilka a Alena Chrobolská.²⁶⁹ Novou vdovou se stala kuchařka Marta, která ze svého masného krámu odváděla porybný lůj a ze svého hospodářství oves a slepici.²⁷⁰

Na Břilickém předměstí žily stejné vdovy jako uvádí minulý urbář, tedy Lýda Štovíkojc, Káče Bednářka, Manda Kožešnicková a Barbora Mlyková.²⁷¹

Jménem známe devět vdov. Urbáře jsou si podobné, tudíž jejich počet může být stejný jako uvádí ten minulý. V Třeboni stálo dohromady opět 151 domů, z toho 6 % domácností vedla ženská ruka.²⁷²

Následující urbář byl vytvořen až v letech 1652. Během třicetileté války vznikalo málo soupisů.²⁷³ Tento se značně liší od předchozích, je přehlednější a uspořádanější. Písař informace zapisoval do tabulky.²⁷⁴

První polovina 17. století nebyla pro Třeboň idyllická. Nad městem se stáhla černá oblaka, doba klidu, míru a rozvoje města za posledního Rožmberka byla pryč. Panství se na počátku století ujal nový šlechtický rod Švamberků. Požár, který vypukl ve městě roku 1618, si vyžádal značné škody. Několik domů tak přišlo o své majitele, zůstaly pusté,

²⁶⁶ A. KALNÝ a kolektiv, *Soupis*, s. 311.

²⁶⁷ T. ANTL, *Popsání*, s. 28. Více o vojenských zbraních v Aleš STEJSKAL – Václav BŮŽEK, *Výzbrojní program Petra Voka z Rožmberka. (Příspěvek k poznání mentality raně novověkého velmože.)*, Folia Historica Bohemica 15, 1991, s. 179-268. O turecké válce a Petrovi Vokovi se zmiňují Václav BŮŽEK, *Protiturecké tažení z roku 1594 (hospodářské a politické aspekty generalátu Petra Voka z Rožmberka)*, Jihočeský sborník historický 58, 1989, s. 53-66; Jaroslav PÁNEK, *Podíl předbělohorského českého státu na obraně střední Evropy proti osmanské expanzi*, Československý časopis historický 36, 1988, s. 856-872; 37, 1989, s. 71-84.

²⁶⁸ SOA Třeboň, VS Třeboň, inv. č. 301, sign. IA 6G Beta No 3i, fol. 1r-21r.

²⁶⁹ TAMTÉŽ, fol. 1r-13v.

²⁷⁰ TAMTÉŽ, fol. 10r.

²⁷¹ TAMTÉŽ, fol. 14r-21r.

²⁷² Souhrnná tabulka níže pod touto kapitolou.

²⁷³ A. KALNÝ a kolektiv, *Soupis*, s. 315.

²⁷⁴ SOA Třeboň, VS Třeboň, inv. č. 300, sign. IA 6G Beta No 3h, fol. 1r-5r.

zchátralé a shořelé.²⁷⁵ Dalo by se říci, že požár se stal předzvěstí dalších smutných událostí. V témže roce, kdy započala třicetiletá válka,²⁷⁶ se Třeboň bránila stavovským i císařským vojskům. Lidé žijící ve městě byli chráněni třeboňskými hradbami, ale vojáci a neozbrojení poddaní na předměstí umírali po stovkách. Císařská vojska vypálila celá předměstí, než se město vzdalo.²⁷⁷ Purkrabí Dekara sepsal roku 1622 relaci, kde dokládá, že na panství bylo pouhých 82 usedlých.²⁷⁸

Švamberkům byla Třeboň zkonfiskována a z pověření Habsburků se roku 1623 třeboňské správy ujal Vilém Slavata. Poté se město ocitlo v rukách habsburských císařů, na čas i polského krále Vladislava.²⁷⁹ Morová epidemie, která si vybírala náhodné nevinné oběti upoutaná na svá lůžka, se prohnala městem roku 1640. Počet třeboňských obyvatel tak stále klesal.²⁸⁰ Ze strachu z nakažlivé nemoci vlivní úředníci opustili město, zámecký areál byl uzavřen a hlídán mušketyry. Byla tak omezena komunikace mezi třeboňskými obyvateli.²⁸¹ Poslední léta třicetileté války byla ve znamení řádění Švédů, jež způsobili také úbytek poddanských hospodářů.²⁸² V letech 1661 třeboňští obyvatelé uvítali nového schwarzenberského majitele města.²⁸³

Dramatické události pozastavily populační i hospodářský vývoj.²⁸⁴ Podle urbáře se v Třeboni nacházelo 88 užívaných domů. Na Břilickém předměstí bylo z 45 domů obýváno jen 14 usedlostí s jedním obecným domem na předměstí.²⁸⁵

²⁷⁵ E. CIRONISOVÁ, *Domy*, s. 88. K válečným ztrátám a škodám na třeboňském panství také v Pavel PUMPR, *Beneficia, záduší a patronát v barokních Čechách. Na příkladu panství Třeboň na přelomu 17. a 18. století*, Brno 2008 (disertační práce), s. 44-45; TÝŽ, *Beneficia, záduší a patronát v barokních Čechách na příkladu třeboňského panství na přelomu 17. a 18. století*, Brno 2010; Blanka KOCIÁNOVÁ, *Panství Třeboň a třicetiletá válka*, Brno 2002 (bakalářská práce), s. 19-22, 27-29; TÁŽ, *Panství Třeboň v období polské zástavy (1638–1645)*, Brno 2003 (diplomová práce), s. 33-41.

²⁷⁶ Literatura o třicetileté válce na Třeboňsku Jaroslav ČECHURA, *Dlouhá válka a proměny panství Třeboň (1618-1648)*, *Bohemiae Occidentalis historica* 5, 2019, č. 1, s. 29-45; Radek FUKALA, *Rožmberská Třeboň a Bílá Hora*, *Přísně tajné! Literatura faktu*, 2015, č. 2, s. 3-16; Miloslav VOLF, *Válka v jižních Čechách v zimě a na jaře 1618-1619*, *Jihočeský sborník historický* 30, 1961, č. 1-2, 3-4, s. 24-34, 102-114.

²⁷⁷ T. ANTL, *Průvodce*, s. 14-16.

²⁷⁸ Blanka ČECHOVÁ, *Polsko-habsburské vztahy v době Ferdinanda III. a Vladislava IV. Dynastická diplomacie a třeboňská zástavní držba*, Brno 2012 (disertační práce), s. 159.

²⁷⁹ T. ANTL, *Průvodce*, s. 14-16; TÝŽ (ed.), *Zprávy o městě Třeboni z let 1620–1623*, Brno 2015, s. 2, 12; Tomáš Václav BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, Brno 2021².

²⁸⁰ J. PSÍKOVÁ – J. ZIEGLER, *Zmizelé Čechy. Třeboň*, s. 42.

²⁸¹ B. ČECHOVÁ, *Polsko-habsburské vztahy*, s. 201.

²⁸² Jan PETŘÍK, *Třeboňsko po českém povstání*, *Jihočeský sborník historický* 4, 1931, s. 107.

²⁸³ T. ANTL, *Průvodce*, s. 18.

²⁸⁴ J. PÁNEK, *Poslední Rožmberkové*, s. 13.

²⁸⁵ SOA Třeboň, VS Třeboň, inv. č. 300, sign. IA 6G Beta No 3h, fol. 1r-6r; E. CIRONISOVÁ, *Domy*, s. 91.

Ženy, které zmínil písař v evidenci, vlastnily domy a byly hospodářkami svých domácností. Magdalena Lamplová, Maruše Ludvíková a Marjana truhlářka odváděly úrok oves a slepici.²⁸⁶ Apolena Huplová v důsledku války přišla o manžela a stala se majitelkou domu. Jako vdova vedla domácnost a spolu se svým synem Danielem hospodářství. Dle urbáře Apolena odváděla úrok za oves a slepici. Daniel byl mladý muž, kterému v roce 1651 bylo 22 let. Žil svobodným životem a pracoval jako místní řezník.²⁸⁷

Počet obyvatel se v první polovině 17. století snížil, pestrost řemeslníků se také zúžila. Byl nedostatek mužů a řada řemesel a živností ztratila své zástupce. Muži pracující s masem, dřevem a kovem patřili mezi nejpočetnější představitele řemeslníků.²⁸⁸ Po krušných událostech ve městě stálo jen 133 domů. Z toho čtyři domácnosti byly spravovány ženami. Tvořily pouhých 3 % třeboňské populace.²⁸⁹

Tabulka č. 1

Počet majitelů držící domy v Třeboni letech 1520-1652

Rok urbáře	Muži	%	Ženy	%	Celkem
1520	108	94,7	6	5,3	114
1557	131	92,2	11	7,8	142
1598	141	93,4	10	6,6	151
1598	142	94	9	6	151
1652	129	97	4	3	133

Z tabulky je patrné, že počet obyvatel se na základě dochovaných urbářů v různých letech měnil. Počet domů v Třeboni i okolí se však poměrně ustálil. Ve druhé polovině 16. století žilo v Třeboni nejvíce žen spravujících domácnost s řemeslo. Nejvíce samostatně hospodařících žen žilo v letech 1557. Urbář vytvořený kolem roku 1598 není pro Třeboň ucelený, ale dokládá přesný celkový počet domů jako v minulém urbáři. Z dochované evidence je možné zjistit, že počty držitelů se příliš nelišily. Válečné a přírodní podmínky nebyly třeboňským měšťanům příliš nakloněné, což způsobilo

²⁸⁶ SOA Třeboň, VS Třeboň, inv. č. 300, sign. IA 6G Beta No 3h, fol. 1r-5r.

²⁸⁷ TAMTÉŽ, fol. 1r; Z. KOKOŠKOVÁ – H. SEDLÁČKOVÁ – M. ZAHRADNÍKOVÁ (edd.), *Soupis*, s. 553.

²⁸⁸ E. CIRONISOVÁ, *Domy*, s. 90.

²⁸⁹ Souhrnná tabulka níže pod touto kapitolou.

vychýlení poklesu obyvatel. Vydrancování předměstí se projevilo i v urbáři, který nejvíce usedlých evidoval uvnitř třeboňských hradeb. Nejnižší počet majitelek domů dokládá urbář z roku 1652, ale je možné sledovat i snížení celkového počtu obyvatelstva na 129 měšťanů. Ženy byly vždy závislé na mužích, kteří dominovali v sociálním veřejném světě. Svatba jim přinesla nové příjmení či postavení, pohřbem zdědily majetek, pozemky a řemesla.

4.4. Ženy v prachatickém soupisu

Pro komparaci s třeboňskými urbáři je možné využít prachatický soupis obyvatel. Tento velmi důkladný a detailní pramen byl vypracován v roce 1585, tedy v přibližně stejné době jako výše uvedené třeboňské urbáře. Prachatice jako jedno z dalších rožmberských měst bylo střediskem hospodářství a obchodu. Významným se stalo díky Zlaté stezce, která vedla do Pasova. Obchodovalo se zde převážně se solí, textilními výrobky, zámořským kořením, jižním ovocem, vínem, železem, chmelem, sladem, pivem, druhy obilí, máslem, a jinými živočišnými a rostlinnými produkty. Sůl prachatičtí měšťané nedostávali ve stejném množství, každá měšťanská vrstva měla jasně daný počet. Zpravidla nejvíce dostávala rožmberská vrchnost, dále konšelé a úředníci, nejméně řemeslníci. To se změnilo v roce 1585, kdy se řemeslníkům sice počet soli zvýšil, ale ubylo řemeslníků.²⁹⁰ Velmi detailní seznam z roku 1585 dokládá 226 domů a 1354 obyvatel. V městských hradbách žilo více lidí než na předměstích. Ve městě žilo více mladých žen než na předměstích. Seznam také dokládá velké věkové rozdíly mezi manželskými páry. Věk není mnohdy přesný, lidé často nevěděli, kolik jim je, a záleželo také na oku pisatele, kolik jim odhadoval.²⁹¹ V roce 1585 žilo v Prachaticích celkem 25 vdov a pouze čtyři vdovci. Ženy se stávaly brzy vdovami, protože se vdávaly brzy, v rozmezí 15 až 19 let. Prachatičtí manželé měli většinou jedno až tři děti, větší počet dětí byl dán díky znovuprodání. V běžném prachatickém městském domě žila jedna rodina. Méně početné rodiny mnohdy užívaly jeden společný dům. Šlo převážně o dvě rodiny, které sdílely společné prostory. Výjimečně bydlelo více rodin v jedné domácnosti.²⁹²

²⁹⁰ V. STARÝ, *Soupis*, s. 72-73.

²⁹¹ TAMTÉŽ, s. 70-109. Příklady manželství, již zmiňuji výše v kapitole Jak se stát vdovou?.

²⁹² TAMTÉŽ.

4.5. Cechy a ženská role

Řemeslná výroba se ve městech organizovala do cechů, které měly zaručit vlastním členům monopol na výrobu určitého druhu zboží nebo na vykonávání konkrétní činnosti ve městě.²⁹³ Statuta cechů přesně vymezovala zásady pro vstup nového člena, podmínky mistrovských zkoušek, vztahy mezi mistry a učedníky, výši mzdy, cechovní samosprávu a dokonce i pravidla mravného života.²⁹⁴

Vilém z Rožmberka vydával pro svá rožmberská města cechovní privilegia, která posilovala řemeslnicko-obchodní pozice poddaného měšťanstva. Měl snahu o propojení rožmberské správy mezi výrobou poddanskou, městskou a vrchnostenskou. Poslední jmenované správě nemohli poddaní ani měšťané konkurovat. Šlo zejména o rybníkářství, hornictví a těžbu dřeva. Nově se také ujal chov ovcí a byla zde snaha o pěstování vinné révy, ale to na jihu Čech ztroskotalo. Největší zájem byl o výrobu piva. Díky rozvoji pivovarnictví a výhodným cenám byla vysoká spotřeba piva ve všech vrstvách rožmberského obyvatelstva. Průměrná konzumace se odhaduje na 200 litrů ročně na osobu. Provozování vrchnostenského pivovarnictví se stalo jedním z nejdůležitějších finančních zdrojů Rožmberků. Vilém z Rožmberka během svého života několikrát zakázal a opět povolil vařit pivo rožmberským měšťanům, stálé právo na něj měla pouze vrchnost.²⁹⁵

V roce 1590 mohli třeboňští obyvatelé chodit na pivo až do 34 šenkovních domů ve městě nebo do krčem v okolních vesnicích, a dalších pět krčem stálo při stavbách rybníků. Jejich počet se v 16. století neustále měnil.²⁹⁶

Od roku 1390 do poloviny 16. století Rožmberkové vydali přes 70 privilegií, které dodnes představují nejčastější doklad existence cechů.²⁹⁷ V počátcích novověku v rožmberském dominiu vznikaly cechy ve třech odvětvích. V textilní výrobě šlo o cechy soukeníků, krejčíků, tkalců a pláteníků. Řezníci a pekaři patřili mezi potravinářské cechy. Mezi kožedělná řemesla patřily organizace ševců a koželuhové.²⁹⁸ K největšímu nárustu

²⁹³ Z. WINTER, *Dějiny*, s. 573-609; TÝŽ, *Český průmysl*, s. 1-17.

²⁹⁴ V. BŮŽEK – P. KRÁL, *Člověk*, s. 144.

²⁹⁵ J. PÁNEK, *Poslední Rožmberkové*, s. 59; Aleš STEJSKAL, *Hospody posledních Rožmberků*, *Dějiny a současnost* 18, 1996, č. 4, s. 9-13.

²⁹⁶ E. CIRONISOVÁ, *Domy*, s. 89.

²⁹⁷ A. MÍKA, *Osudy*, s. 56-57; V. BŮŽEK a kolektiv, *Světy*, s. 306.

²⁹⁸ V. BŮŽEK a kolektiv, *Světy*, s. 306; J. ČECHURA, *Cechy rožmberských měst a městeček do poloviny 16. století*, *Jihočeský sborník historický* 58, 1989, s. 113-123.

cechů došlo v případě textilních řemesel, kdy v době vladařství pánů z Rožmberka jejich počet znatelně vzrostl. Početní nárůst byl i v případě potravinářských cechů.²⁹⁹

Třeboňští řemeslníci se již v 15. století začali sdružovat do cechů. Mezi prvními byl cech řezníků vytvořený roku 1445. Mezi další nejstarší třeboňské cechy patřily krejčířské a ševcovské. V polovině 16. století přibýly nově cechy hrnčířů, kovářů, kolářů, bednářů a zámečníků. Pekařské, mlynářské, soukenické a mydlářské sdružení vznikla v druhé polovině 16. století společně s cechy voskařů a barvířů. V roce 1518 dominoval cech ševců, byl tvořen jedenácti mistry. Mezi další početné cechy patřil řeznický s devíti členy a v kovářském bylo pět mužských osob.³⁰⁰

Když se muž řádně vyučil danému řemeslu, cechmistři a mistři mu darovali vysvědčení. Několik dokladů se nachází v třeboňské městské knize. Například roku 1581 se vyučil řeznickému řemeslu syn kožišníka Šebestiána Prokopa.³⁰¹ Tito lidé pracovali v masných krámech, někdy uváděné také jako panské. V roce 1554-1555 se maso zpracovávalo až na deseti místech, v následujících letech se počet měnil. Masné krámy patřily sice vrchnosti, přejímali je však synové po otcích i vdovy po manželích.³⁰² Mezi jejich majitelkami byly také již výše zmiňované vdovy Temlová, Anna Karlová i kuchařka Marta.³⁰³ Často pak znovu provdané vdovy je převáděly na nové manžele. Mnohdy s nimi majitelé masných krámů nemohli svobodně nakládat, tedy je opravit, prodat, odkázat ani zadlužit. Vrchnost podle řezníků měla mít povinnost kontrolovat a starat se o stav krámu. Až na konci 17. století s nimi mohli nakládat podle své vůle, protože je měli ve svém vlastnictví.³⁰⁴

Ženy se mohly angažovat nejen v potravinářských ceších, ale i v textilních. Cechovní organizace určovala pozice žen v hospodářském životě, do jaké míry může být žena v řemesle angažována. K ženské otázce se vyjadřovala cechovní statuta, od role manželek mistrů, jak se starat o krám až po ženskou ochranu cechu. Vdovské právo cechmistrové bylo stát se členkou cechu a vést dílnu. V některých případech tato možnost byla jen dočasná, jinde měla vdova právo se rozhodnout o své budoucnosti. Její nový

²⁹⁹ V. BŮŽEK a kolektiv, *Světy*, s. 307; J. ČECHURA, *Rozvoj cechů na rožmberském dominiu po roce 1550: textilní řemesla*, s. 177-185; TÝŽ, *Rozvoj cechů na rožmberském dominiu po roce 1550: potravinářská a kožedělná řemesla*, s. 1-11.

³⁰⁰ J. PSÍKOVÁ – J. ZIEGLER, *Zmizelé Čechy. Třeboň*, s. 34-35.

³⁰¹ T. ANTL, *Popsání*, s. 23.

³⁰² E. CIRONISOVÁ, *Domy*, s. 89.

³⁰³ SOA Třeboň, VS Třeboň, inv. č. 292, sign. IA 6B Beta No 3b, fol. 13v; TAMTÉŽ, inv. č. 296, sign. IA 6G Beta No 3f, fol. 1r; TAMTÉŽ, inv. č. 301, sign. IA 6G Beta No 3i, fol. 10r.

³⁰⁴ E. CIRONISOVÁ, *Domy*, s. 89.

manžel byl posuzován, jestli rozumí řemeslu a je místní. Sňatek s cechmistrovou byl zárukou rychlého kariérního růstu. S tovaryši zpravidla řešila jen drobné spory či problémy související s dílnou či odbytem. Cechovní regule byly pro ženu podstatnými normami, neboť regulovaly ženskou práci. Byly směrodatné pro její další navázání sňatku, ovlivňovaly pozice dětí a usměrňovaly jejich morálku a společenský život. V Praze prodávaly své zboží švadleny, roušnice nebo punčochářky. Obchodovaly na ulici, nebo obcházely domy. Vypomáhaly jim osiřelé dívky, které se učily řemeslu.³⁰⁵

³⁰⁵ M. HRUBÁ, *Zvonění*, s. 213-218.

5. TŘEBOŇSKÉ DOMÁCNOSTI VDOV

Pro studium měšťanské jihočeské domácnosti a rekonstrukci kulturní úrovně lze využít hned několik pramenů, zejména pozůstalostní inventáře, kšafy, testamenty, svatební smlouvy a šacunky.³⁰⁶ Soukromí vdov, rodinné struktury a skladbu domácností lze sledovat i v soupisu poddaných podle víry z roku 1651.³⁰⁷ Podle soupisu žilo v Třeboni dvanáct vdov v centru města. Na Břilickém předměstí žily čtyři vdovy jako chalupnice. Pozornost budu v této kapitole věnovat městským vdovám.³⁰⁸

Tento soupis a urbář z roku 1652 jsou si velmi podobné. V obou pramenech se vyskytují téměř stejné osoby, v některých případech se i jedná o stejnou osobu, jen s poněkylým jménem. Je však pravděpodobné, že urbář vznikl dříve než soupis poddaných podle víry. Důvod je vysvětlen níže v této kapitole.³⁰⁹

Měšťanka Kateřina Habrechtová³¹⁰ v roce 1651 žila jako manželka hospodářského úředníka Bernarda Habrechta.³¹¹ Byla o deset let starší než její muž, kterému podle pramene bylo 40 let. Součástí jejich rodiny byla osmnáctiletá dcera Žofie. Bydleli na treboňském zámku. Proto si mohli dovolit pomocnou sílu v domácnosti, již byli čtyři pacholata a jedna děvečka.³¹² Jejich bohatstvím byly pozemky na Břilickém předměstí.³¹³ Ale manželský život prožívala již podruhé. Vdovou se stala po svém prvním muži Václavu Mirotickém, s nímž založila rodinu.³¹⁴ Dospělého věku se dožil syn Jakub a dcera Žofie, která se narodila jako dvojče s Janem.³¹⁵ Jakub byl starší než sestra, v roce 1651 mu bylo 23 let. Po smrti svého otce bydlel nadále na radnici se svými služebníky a živil se jako radní písař.³¹⁶ Když se jeho matka znovu vdala a přestěhovala k novému manželovi, jejímu štěstí zřejmě plně nepřál. Se svým novým nevlastním otcem si

³⁰⁶ V. BŮŽEK – H. BŮŽKOVÁ – J. STEJSKALOVÁ, *Měšťanské domácnosti*, s. 70.

³⁰⁷ Z. KOKOŠKOVÁ – H. SEDLÁČKOVÁ – M. ZAHRADNÍKOVÁ (edd.), *Soupis*, s. 3.

³⁰⁸ TAMTÉŽ, s. 539-559.

³⁰⁹ TAMTÉŽ.

³¹⁰ TAMTÉŽ, s. 540.

³¹¹ Uvádí i ho i urbář z roku 1652 SOA Třeboň, VS Třeboň, inv. č. 300, sign. IA 6G Beta No 3h, fol. 1r.

³¹² Z. KOKOŠKOVÁ – H. SEDLÁČKOVÁ – M. ZAHRADNÍKOVÁ (edd.), *Soupis*, s. 540.

³¹³ SOA Třeboň, VS Třeboň, inv. č. 300, sign. IA 6G Beta No 3h, fol. 5r.

³¹⁴ TAMTÉŽ, Sbírká matrik Jihočeského kraje, inv. č. 5786 (Třeboň, římskokatolická církev, N 1630-1659), fol. 4.

³¹⁵ Podle soupisu poddaných podle víry v roce 1651 žije pouze dcera Žofie. Syn Jan zřejmě zemřel a již nežil. V matrice jsou však uvedeni jako dvojčata narození ve stejný den. Zřejmě podobný osud jako Jan měla i jejich dcera Helena, která se narodila roku 1634. Proto Václav Mirotický asi umřel někdy po roce 1634. SOA Třeboň, Sbírká matrik Jihočeského kraje, inv. č. 5786 (Třeboň, římskokatolická církev, N 1630-1659), fol. 4, 8.

³¹⁶ Z. KOKOŠKOVÁ – H. SEDLÁČKOVÁ – M. ZAHRADNÍKOVÁ (edd.), *Soupis*, s. 546.

nerozuměl a s matkou řešil dědické spory. Neshody v rodině tak proto Jakub řešil s městskou radou a purkmistrem.³¹⁷

Společnost padesátileté vdově Evě Šenigerové dělala její velká rodina. Jejím nejstarším dcerám Alžbětě a Kateřině, asi dvojčatům, bylo 23 let. Syn Jakub už jako dvacetiletý měl o dva roky starší manželku Zuzanu. Byla podruhyní své tchýně. Mohla být prvně přijata Evou pro výpomoc v domácnosti, časem se do sebe mladý pár mohl zamilovat a vzít se. V domě také bydlel manželský pár, Marie a Valentýn Ruthovi. Věkový rozdíl mezi nimi byl značný, kdy čtyřadvacetiletá Marie se starala o 36 let staršího manžela.³¹⁸

Dobré vztahy mezi sebou zřejmě měly i již dospělé sestry Voršila a Regina. Sdílely spolu jednu domácnost, a tak když Voršila přišla o manžela, mohla najít oporu v rodině své sestry.³¹⁹ Regina spolu se svým manželem Adamem Köbellem vychovávala dceru Uršulu, zřejmě jmenovkyni své tety.³²⁰ Adam byl hlavou rodiny, jako majitel domu odváděl pravidelný úrok.³²¹ Jeho živností bylo vyrábět boty pro místní společně s pacholkem a dalším ševcem, kteří s nimi bydleli pod jednou střechou.³²² Podobný osud jako Voršilu zastihl i Dorotu Chlainovou. Také jako vdova ve svém dospělém věku žila se svou starší sestrou Kateřinou pod jednou střechou na náměstí u městské věže. Mužskou společnost jim dělal tovaryš a učedník.³²³

Na již zmiňovaném náměstí a okolí žilo hned několik vdov. Marjána Gabrielka, které bylo 52 let, vedla především ženskou domácnost. Po smrti manžela byl její dospělý syn Vincenc jedinou mužskou osobou v domácnosti. Žil mezi dalšími třemi podruhyněmi.³²⁴ Větší štěstí měl Daniel Hupell, který měl v domácnosti větší soukromí. Sdílel ji jen se svou matkou Apolenou.³²⁵ Podobný osud, kdy syn přišel o otce a z matky se stala vdova, měl i patnáctiletý Jan. Jeho matka Markyta Mlynářka, která měla 49 let, vedla sama domácnost, jež se nacházela u zámeckého pivovaru.³²⁶ Na zámku se

³¹⁷ T. ANTL, *Popsání*, s. 85.

³¹⁸ Z. KOKOŠKOVÁ – H. SEDLÁČKOVÁ – M. ZAHRADNÍKOVÁ (edd.), *Soupis*, s. 545.

³¹⁹ TAMTÉŽ.

³²⁰ SOA Třeboň, Sběrka matrik Jihočeského kraje, inv. č. 5786 (Třeboň, římskokatolická církev, N 1630-1659), fol. 8.

³²¹ TAMTÉŽ, VS Třeboň, inv. č. 300, sign. IA 6G Beta No 3h, fol. 4.

³²² Z. KOKOŠKOVÁ – H. SEDLÁČKOVÁ – M. ZAHRADNÍKOVÁ (edd.), *Soupis*, s. 545.

³²³ TAMTÉŽ, s. 553.

³²⁴ TAMTÉŽ, s. 551.

³²⁵ Více v kapitole Ženy v třeboňských urbářích. SOA Třeboň, VS Třeboň, inv. č. 300, sign. IA 6G Beta No 3h, fol. 1r; Z. KOKOŠKOVÁ – H. SEDLÁČKOVÁ – M. ZAHRADNÍKOVÁ (edd.), *Soupis*, s. 553.

³²⁶ Z. KOKOŠKOVÁ – H. SEDLÁČKOVÁ – M. ZAHRADNÍKOVÁ (edd.), *Soupis*, s. 542.

služebnými a děvečkami pracovala vdova Anna, které bylo 50 let.³²⁷ Vdova Alžběta ve svých 52 letech působila jako podruhně v rodině Krebsových, kterou tvořil měšťan a truhlář Kašpar Krebs a jeho manželka Kristýna. Domácnost s nimi kromě vdovy sdíleli mladí služební.³²⁸

V roce 1651 téměř čtyřicetiletá vdova Eva Zimová žila údajně již sama. Pracovala jako „*potřebná hospodyně*“, tedy zřejmě jako pomocná síla v jiných treboňských domácnostech.³²⁹ Spolu se svým manželem Josefem měla dceru Helenu.³³⁰ Hospodyní byla také šedesátiletá vdova Alina Grumnoglová. Žila pod jednou střechou s jedním manželským párem.³³¹ V padesátých letech 17. století byl majitelem domu její manžel Jan. Jako zahradník odváděl pravidelný úrok. Spolu vychovávali svého syna Vavřince.³³²

Je možné, že výše zmiňovaný urbář nebyl sepsán v roce 1652, ale o nějaký rok dříve, kdy Matěj Černovský ještě osobně odváděl úrok.³³³ Smrt si pro manžela Anny přišla před rokem 1651, kdy je už zmiňovaná jako 63letá vdova.³³⁴ Matěj během svého života patřil mezi vlivné obyvatele, byl v městské správě součástí obecních starších.³³⁵ V domě Anna bydlela společně s dvěma manželskými páry, které byly podruhy.³³⁶

Treboňské měšťanské vdovy bydlely převážně v centru města u městské věže, některé na treboňském zámku či v okolí. Žily samy minimálně, jejich domácnost často tvořilo několik členů. Nejvíce se v jednom měšťanském domě pohybovalo až osm lidí. Tyto osoby často tvořily rodinu. Prostor pod jednou společnou střechou často sdílela jedna až dvě rodiny. Výjimečně šlo o tři rodiny nebo více osob, co mezi sebou neměly žádné rodinné vztahy.³³⁷ Prameny v případě žen i dětí často uváděly pouze křestní jméno, na rozdíl od muže, který byl představitel rodiny. Odvozovali od něho svůj původ a příslušnost ke konkrétní rodině či domácnosti.³³⁸

³²⁷ TAMTÉŽ, s. 540.

³²⁸ TAMTÉŽ, s. 550.

³²⁹ TAMTÉŽ, s. 552.

³³⁰ SOA Třeboň, Sbírká matrik Jihočeského kraje, inv. č. 5786 (Třeboň, římskokatolická církev, N 1630-1659), fol. 6.

³³¹ Z. KOKOŠKOVÁ – H. SEDLÁČKOVÁ – M. ZAHRADNÍKOVÁ (edd.), *Soupis*, s. 553.

³³² SOA Třeboň, VS Třeboň, inv. č. 300, sign. IA 6G Beta No 3h, fol. 4; TAMTÉŽ, Sbírká matrik Jihočeského kraje, inv. č. 5786 (Třeboň, římskokatolická církev, N 1630-1659), fol. 19.

³³³ TAMTÉŽ, VS Třeboň, inv. č. 300, sign. IA 6G Beta No 3h, fol. 4.

³³⁴ Z. KOKOŠKOVÁ – H. SEDLÁČKOVÁ – M. ZAHRADNÍKOVÁ (edd.), *Soupis*, s. 554.

³³⁵ T. ANTL, *Popsání*, s. 61.

³³⁶ Z. KOKOŠKOVÁ – H. SEDLÁČKOVÁ – M. ZAHRADNÍKOVÁ (edd.), *Soupis*, s. 554.

³³⁷ TAMTÉŽ, s. 539-559.

³³⁸ J. GRULICH – H. ZEITLHOFER, *Struktura*, s. 53.

6. ZÁVĚR

Zkoumání postavení a uplatnění měšťanských vdov v raném novověku není jednoduché. K jejich studiu lze využít velké množství výše zmíněných metodologických přístupů.

Dle normativního přístupu měla žena určitá omezená práva. I v městských zákonících se slova jako *žena* a *práva* vyskytují. Brikcí z Licka nahlížel na ženu z trestněprávního hlediska, zatímco Pavel Kristián z Koldína spojil ženu s majetkovým právem, tedy věnem, dědictvím či svatebními smlouvami. Právě majetkové dohody tvořily základ dědictví. Na základě sepsání testamentu se po smrti manžela mohla stát dědičkou správy domu a hospodářství. Společnost očekávala, že přijme svůj nový úděl vdovství a bude se chovat příkladným způsobem, jak ostatně předepisovala také preskriptivní literatura. Dle sepsaného testamentu se očekávala péče o děti a vedení hospodářství. Starost o chod domácnosti byla samozřejmým úkolem ženy. Dveře domova rozdělovaly pracovní svět a soukromí měšťanů. Zde byla žena velmi důležitá. Pozorovat úlohy a role žen lze tedy i z pohledu dějin každodennosti.

Pokud však vdova vedla hospodářství či řemeslo, vstoupila do veřejného života, ve kterém hráli hlavní roli muži. Sledovat ženy v sociálních a hospodářských dějinách má určitá heuristické omezení, zejména v tom, že mnohdy po sobě nezanechaly v dobových pramenech výraznější stopu. Pro studium měšťanek lze využít testamenty, urbáře či soupisy obyvatel. Počet třeboňských vdov se dle urbářů v letech 1520 až 1652 neustále měnil. V těchto letech probíhaly také značné urbanistické změny a obyvatelé se často stěhovali. Počet domů v Třeboni vzrůstal, až v první polovině 17. století se poměrně ustálil. Nejvíce žen spravujících domácnost a řemeslo bylo v polovině 16. století, v roce 1557 spravovalo domácnost jedenáct žen. Zatímco v roce 1652 v urbář zaznamenal pouze čtyři majitelky domů. I přes absenci urbáře z roku 1598 se dal nalézt určitý počet žen, a to na základě shodnosti s dalším urbářem vzniklým ve stejné době. Dohromady, ve všech zkoumaných urbářích, se stalo 40 žen držitelkami domu, téměř všechny byly hospodářkami. Tři vdovy se staly dědičkami masného krámu a dvě bednářství. Další ženy se staly vdovami po úmrtí manželů, kteří byli například písařem, rybníkářem, kožešníkem nebo truhlářem. Řemesla se sdružovala do cechů; právě vzrůst potravinářského cechu řeznictví i jeho vedení ženskou rukou dokládá třeboňský urbář. O řemeslech a hospodářství se zmiňuje také soupis poddaných podle víry. Na jeho základě lze zjistit, že v Třeboni žilo v roce 1651 dvanáct vdov. Konec svého života sdílely často se svou

rodinou, nebo jim společnost dělaly osoby, se kterými nebyly příbuzně spjaty. Dům často obývala jedna až dvě rodiny, výjimečně šlo o tři.

Problematika vdovství je široké a obsáhlé téma, z metodologických hledisek ho lze studovat několika pohledy. Dle mého by si více pozornosti zasloužilo vnímání ženského vdovství soudobou společností dle preskriptivní literatury. Mravokárci, kteří je psali, bývali katolického, protestanského či jiného vyznání. Tím vznikala ne zcela jednotná pravidla, podle nichž měly vdovy žít a spravovat svou domácnost. Jako vdova se žena mohla znovu vdát, jestliže se však chovala mimo normy či prostopášně, manžel jako hlava rodiny si mohl vyžádat její poslušnost násilím a bitím. Pak je možné sledovat dějiny žen z trestněprávního hlediska.

Testamenty z pohledu dějin mentalit nabízí otázku vdovství v městské zbožnosti. Nejen jak měšťané chápali smrt a připravovali se na její příchod, také jak probíhalo pohřbívání a zádušní mše. Ženy kšaftovaly a zaopatřovaly své potomky, ale v případě, že je neměly, mohly pamatovat na církev. Většinou odkazovaly zbožné odkazy a almužny klášterům, špitálům či jiným církevním institucím. Chudým a nemocným pomáhaly nejen měšťanské ale i šlechtické vdovy. Tím však demonstrovaly své postavení, které měly ve společnosti.³³⁹

³³⁹ T. MALÝ, „*Mentalita*“, s. 34-42.

7. SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

Prameny nevydané

Státní oblastní archiv Třeboň

Velkostatek Třeboň

inv. č. 291, sign. IA 6G Beta No 3a/e (urbář z roku 1520).

inv. č. 292, sign. IA 6G Beta No 3b (urbář z roku 1557).

inv. č. 296, sign. IA 6G Beta No 3f (urbář z roku 1598).

inv. č. 301, sign. IA 6G Beta No 3i (urbář z roku 1598).

inv. č. 300, sign. IA 6G Beta No 3h (urbář z roku 1652).

Sbírka matrik Jihočeského kraje

inv. č. 5786 (Třeboň, římskokatolická církev, N 1630-1659).

Prameny vydané

ČADKOVÁ, Iva – ZAHRADNÍKOVÁ, Magda, *Berní rula 7. Kraj Bechyňský III*, Praha 2017.

DVORSKÝ, František (ed.), *Staré písemné památky žen a dcer českých*, Praha 1869.

HAAS, Antonín (ed.), *Codex iuris municipalis IV-3. Privilegia nekrálovských měst českých z let 1501-1526*, Praha 1961.

JIREČEK, Josef – JIREČEK, Hermenegild (edd.), *M. Brikcího z Licka Práva městská*, Praha 1880.

JIREČEK, Josef (ed.), *Práva městská Království českého a Makrabství moravského od M. Pavla Krystyana z Koldína*, Praha 1876.

KRČ, Jakub – HLADKÝ, Vojtěch (edd.), *Šimon Lomnický z Budče, Kupidova střela. Dětský rápek*, Brno 2000.

PÁNEK, Jaroslav (ed.), *Václav Březan, Životy posledních Rožmberků I-II*, Praha 1985.

RATAJOVÁ, Jana (ed.), *Alžběta Lidmila z Lisova, Rodinné paměti*, Praha 2002.

RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie (edd.), *Děti roditi jest Božské ovotze: gender a tělo v českojazyčné babické literatuře raného novověku*, Praha 2013.

RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie (edd.), *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskurzy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*, Praha 2008.

- RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie (edd), *Žádná ženská člověk není: polarizace genderů v českojazyčné literatuře druhé poloviny 18. století*, Praha 2010.
- RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie (edd), *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření boží: diskurzy manželství v české literatuře raného novověku*, Praha 2009.
- ROEDL, Bohumír (ed.), *Svědectví z morového času. Kniha svědeckých výpovědí před městským soudem v Žatci 1580-1587*, Praha 2003.

Literatura

- ANTL, Theodor, *Popsání starých písemností uložených v archivu města Třeboně*, Brno 2015.
- ANTL, Theodor, *Průvodce po městě Třeboni a nejbližším okolí*, Brno 2015.
- ANTL, Theodor, *Zprávy o městě Třeboni z let 1620-1623*, Brno 2015.
- BARBOROVÁ, Eva, *Instrukce Petra Voka z Rožmberka pro správu treboňského panství*, Archivum Trebonense, 1973, s. 248-254.
- BÍLEK, Tomáš Václav, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, Brno 2021².
- BOUŠKOVÁ, Pavlína, *Testamenty teplických měšťanů v době předbělohorské*, Zprávy a studie Regionálního muzea v Teplicích 26, 2006, s. 147-200.
- BRANDL, Vincenc, *Právní postavení ženského pohlaví v Čechách*, Právník 9, 1870, s. 757-778.
- BUŇATOVÁ, Marie, *Podnikání žen v raně novověké Praze a jejich zapojení do obchodu s kramářským zbožím*, Pražský sborník historický 46, 2018, s. 59-100.
- BŮŽEK, Václav – BŮŽKOVÁ, Hana – STEJSKALOVÁ, Jana, *Interiéry domů v jihočeských předbělohorských městech (Životní styl měšťanů v době pozdní renesance a manýrismu)*, Jihočeský sborník historický 59, 1990, s. 113-127.
- BŮŽEK, Václav – BŮŽKOVÁ, Hana – STEJSKALOVÁ, Jana, *Měšťanské domácnosti v předbělohorských jižních Čechách (Prameny, metody, stratifikace)*, Jihočeský sborník historický 59, 1990, č. 2, s. 65-67.
- BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef a kolektiv, *Dvory velmožů s erbem růže. Všední a sváteční dny posledních Rožmberků a pánů z Hradce*, Praha 1997.
- BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007.
- BŮŽEK, Václav a kolektiv, *Světy posledních Rožmberků*, Praha 2011.
- BŮŽEK, Václav, *Český Krumlov jako „dlouhodobá“ velmožská rezidence (K proměnám kulturní a reprezentační funkce raně novověké aristokratického dvora)*, in: Věra Ptáčková

- (ed.), *Barokní divadlo na zámku v Českém Krumlově*, České Budějovice 1993, s. 179-194.
- BŮŽEK, Václav, *Každodenní kultura jihočeských měšťanských domácností v předbělohorské době*, *Opera Historica* 1, 1991, s. 43-73.
- BŮŽEK, Václav, *Měšťanské domácnosti úředníků a dvořanů posledních Rožmberků*, in: Zdeněk Beneš – Eduard Maur – Jaroslav Pánek (edd.), *Poceta Josefovi Petráňovi*. Sborník prací z českých dějin k 60. narozeninám prof. dr. Josefa Petráně, Praha 1991, s. 301-323.
- BŮŽEK, Václav, *Protiturecké tažení z roku 1594 (hospodářské a politické aspekty generalátu Petra Voka z Rožmberka)*, *Jihočeský sborník historický* 58, 1989, s. 53-66.
- CIRONISOVÁ, Eva, *Domy a řemesla v Třeboni v 16. a 17. století ve světle urbářů*, *Jihočeský sborník historický* 46, 1977, s. 88-91.
- CIRONISOVÁ, Eva, *Vývoj správy rožmberských panství ve 13.-17. století*, *Sborník archivních prací* 31, 1981, s. 105-178.
- CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, Anna, *Žena v hnutí husitském*, Praha 1915.
- CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, Anna, *Žena v Jednotě bratrské*, Praha 1942.
- ČECHOVÁ, Blanka, *Polsko-habsburské vztahy v době Ferdinanda III. a Vladislava IV. Dynastická diplomacie a treboňská zástavní držba*, Brno 2012 (disertační práce).
- ČECHURA, Jaroslav, *Cechy rožmberských měst a městeček do poloviny 16. století*, *Jihočeský sborník historický* 58, 1989, s. 113-123.
- ČECHURA, Jaroslav, *Dlouhá válka a proměny panství Třeboň (1618-1648)*, *Bohemiae Occidentalis historica* 5, 2019, č. 1, s. 29-45.
- ČECHURA, Jaroslav (ed.), *Královny a kněžny české*, Praha 1996.
- ČECHURA, Jaroslav, *Rozvoj cechů na rožmberském dominiu po roce 1550: potravinářská a kožedělná řemesla*, *Jihočeský sborník historický* 59, 1990, s. 1-11.
- ČECHURA, Jaroslav, *Rozvoj cechů na rožmberském dominiu po roce 1550: textilní řemesla*, *Jihočeský sborník historický* 58, 1989, s. 177-185.
- DIBELKA, Jaroslav, *Obranné strategie mužů a žen obviněných z cizoložství. Panství Třeboň na přelomu 17. a 18. století*, České Budějovice 2012.
- DÜLMEN, van Richard, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. a 18. století)* I, Praha 1999.
- FÍŠEROVÁ, Barbora, *Nejstarší dochované testamenty vysokomýtských měšťanů z let 1574-1696. K některým aspektům měšťanského života v raném novověku*, *Východočeský sborník historický* 34, 2018, s. 39-63.
- FRANTA, František Josef, *Okres Třeboňský*, Brno 2015.

- FUKALA, Radek, *Rožmberská Třeboň a Bílá Hora*, Přísně tajné! Literatura faktu, 2015, č. 2, s. 3-16.
- GABRIEL, František, *Pivovarnictví v bývalém Bechyňském kraji do počátku 18. století*, Jihočeský sborník historický 40, 1971, s. 19-43.
- HORSKÝ, Jan – SLÁDEK, Miloš, *Rodinné, sociální a demografické poměry v poddanských vsích na panství Třeboň v letech 1586 a 1651*, Historická demografie 17, 1993, s. 71-110.
- GRULICH, Josef – ZEITLHOFER, Hermann, *Struktura jihočeských venkovských a městských domácností v 16. a 17. století (Příspěvek k dějinám sociální každodennosti poddaných v období raného novověku)*, Historická demografie 23, 1999, s. 31-84.
- GRULICH, Josef, *Populační vývoj a životní cyklus venkovského obyvatelstva na jihu Čech v 16. století až 18. století*, České Budějovice 2008.
- HAAS, Antonín a kolektiv, *Soupis privilegií měst a městeček Jihočeského kraje od roku 1526*, Archivum Trebonense 1973, s. 89-216.
- HAAS, Antonín, *Omezení odúmrti a vdovská třetina v starém právu městském*, Právně historické studie 17, 1973, s. 199-218.
- HAJNÁ, Milena, *Rožmberský fraucimor. Ženský živel na aristokratickém dvoře koncem předbělohorské doby*, Jihočeský sborník historický 69-70, 2000-2001, s. 5-29.
- HANĚL, Jaromír, *Věno v právu slovanském I-II*, Právník 10-11, 1871, s. 793-801; 12, 1872, s. 518-565, 771-776.
- HRUBÁ, Michaela, „Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle“. *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, Ústní nad Labem 2002.
- HRUBÁ, Michaela, *Možnosti (a limity) studia měšťanských testamentů 15. a 16. století na příkladu měst severozápadních Čech*, in: Eva Doležalová – Kateřina Jišová (edd.), *Pozdně středověké testamety v českých městech. Prameny, metodologie a formy využití*, Praha 2006.
- HRUBÁ, Michaela, *Zvonění na sv. Alžbětu: odraz norem a sociální praxe v životních strategiích měšťanek na prahu raného novověku*, Praha 2011.
- HULE, Miroslav, *Rybníkářství na Třeboňsku – historický průvodce*, Třeboň 2000.
- JANÁČEK, Josef, *Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu*, Praha 1963.
- JANÁČEK, Josef, *Řemeslná výroba v českých městech v 16. století*, Praha 1961.

- JANÁČEK, Josef, *Zrušení cechů z roku 1547*, Československý časopis historický 7, 1959, s. 231-242.
- JANÁČEK, Josef, *Ženy české renesance*, Praha 1976.
- JANIŠOVÁ, Jana, *Zřízení zemské Markrabství moravského z roku 1604*, Praha 2015.
- KALNÝ, Adolf a kolektiv, *Soupis urbářů jihočeských archivů 1378-1773*, České Budějovice 1975.
- KALOUSOVÁ, Václava, *Svět rokycanských měšťanů a měšťanek ve světle testamentů 16. a 18. století*, in: Lenka Špačková – Jiří Stočes (edd.), *Historická dílna 9*, Plzeň 2015, s. 68-85.
- KARLOVÁ, Zdeňka, *Změny v cechovním zřízení v Praze po r. 1547*, Praha 1936.
- KAPRAS, Jan, *Manželské právo majetkové dle českého práva zemského*, Věstník Královské české společnosti nauk, třída historická 1908.
- KEJŘ, Jiří, *O manželském právu husitů*, Právník 92, 1953, s. 50-58.
- KLABOUCH, Josef, *Politický konsens k manželství v Čechách*, Praha 1960.
- KLABOUCH, Josef, *Manželství a rodiny v minulosti*, Praha 1962.
- KOCIÁNOVÁ, Blanka, *Panství Třeboň a třicetiletá válka*, Brno 2002 (bakalářská práce).
- KOCIÁNOVÁ, Blanka, *Panství Třeboň v období polské zástavy (1638-1645)*, Brno 2003 (diplomová práce).
- KOPEČKOVÁ, Jana, *Předbělohorská kniha kšaftů města Domažlic a možnost jejího využití k výzkumu každodenního života*, Západočeský sborník historický 6, 2000, s. 117-144.
- KOPIČKOVÁ, Božena, *Eliška Přemyslovna. Královna česká 1292-1330*, Praha 2003.
- KOZÁKOVÁ, Anděla, *Právní postavení ženy v českém zemském právu*, in: Táž (ed.), *Práce ze semináře českého práva na Univerzitě Karlově*, Praha 1926.
- KRÁL, Pavel, *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, České Budějovice 2004.
- KRÁL, Pavel, *Vdovy ve šlechtické společnosti raného novověku*, in: Tünde Lengyelová (ed.), *Žena a právo. Právne a spoločenské postavení žien v minulosti*, Bratislava 2004, s. 142-152.
- KRÁL, Pavel, *Žena a smrt v 16. a 17. století*, in: Milena Lenderová a kolektiv (ed.), *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 2002, s. 105-130.
- KUBÁTOVÁ, Ludmila, *Účast žen na dolování v Horní Blatné*, Studie z dějin hornictví 35, 2006, s. 48-56.
- LENDEROVÁ, Milena – KOPIČKOVÁ, Božena – BUREŠOVÁ, Jana – MAUR, Eduard (edd.), *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, Praha 2009.

- LENDEROVÁ, Milena, *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*, Praha 1999.
- LEWINSOHN (MOROUS), Richard, *Světové dějiny sexuality*, Praha 1992.
- MACEK, Josef, *Jagellonský věk v českých zemích III.*, Praha 1998.
- MALÝ, Karel a kolektiv, *České právo v minulosti*, Praha 1995.
- MALÝ, Tomáš, „*Mentalita*“, *zbožnost a smrt chrudimského měšťana v raném novověku (Chrudimské křafty ze 16.-18. století)*, Chrudimský vlastivědný sborník 7, 2003, s. 19-70.
- MALÝ, Tomáš, *Kterak „Starochrudimští“ na smrtelném loži křaftovali. Testamentární praxe v raněnovověké Chrudimi. Památce Čeňka Floriána*, Sborník prací východočeských archivů 10, 2005, s. 13-36.
- MATASOVÁ, Kateřina, *Vdovy v báňských městech Krušnohoří na přelomu středověku a novověku*, Ústí nad Labem 2009 (diplomová práce).
- MATĚJŮ, Jana, *Vdovství na jihu Čech v 17. a 18. století*, České Budějovice 2006 (diplomová práce).
- MATOUŠ, František, *Třeboň*, Praha 1972.
- MENDL, Bedřich, *Počátky našich cechů*, Český časopis historický 33, 1927, s. 1-20, 307-344.
- MÍKA, Alois, *Osud slavného domu*, České Budějovice 1970.
- NEJEDLÁ, Tereza, *Měšťanská architektura v Třeboni v 16.-18. století*, Brno 2015 (diplomová práce).
- PÁNEK, Jaroslav, *Města v předbělohorském českém státě*, Opera historica 1, 1990, s. 9-29.
- PÁNEK, Jaroslav, *Podíl předbělohorského českého státu na obraně střední Evropy proti osmanské expanzi*, Československý časopis historický 36, 1988, s. 856-872; 1989, s. 71-84.
- PÁNEK, Jaroslav, *Poslední Rožmberkové – velmoži české renesance*, Praha 1989.
- PETRÁŇ, Josef a kolektiv, *Dějiny hmotné kultury II/2*, Praha 1995.
- PETŘÍK, Jan, *Třeboňsko po českém povstání*, Jihočeský sborník historický 4, 1931, s. 88-123.
- PEŠEK, Jiří, *Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547-1620 (Všední dny kulturního života)*, Praha 1993.
- POLIŠENSKÝ, Josef – OSTROVSKÁ, Sylvia, *Velké a malé ženy*, Praha 2000.
- PSÍKOVÁ, Jiřina – ZIEGLER, Jan, *Zmizelé Čechy. Třeboň*, Praha – Litomyšl 2009.
- PUMPR, Pavel, *Beneficia, záduší a patronát v barokních Čechách na příkladu třeboňského panství na přelomu 17. a 18. století*, Brno 2010.

- RATAJOVÁ, Jana, *Dějiny žen a koncept genderu v české historiografii*, Kuděj 2005, č. 1-2, s. 159-172.
- RATAJOVÁ, Jana, *Pražské testamenty (1600-1620) jako pramen k dějinám rodinných struktur*, Pražský sborník historický 30, 1998, s. 90-125.
- SIGLOVÁ, Tereza, *Sírotci a vdovy v městečku Dašicích v letech 1503-1618*, Východočeský sborník historický 11, 2002, s. 3-40.
- RYANTOVÁ, Marie, *Polyxena z Lobkovic. Obdivovaná i nenáviděná první dáma království*, Praha 2022.
- SLÁDKOVÁ, Barbora, *Pražské měšťanské vdovy na přelomu 16. a 17. století v síti rodinných a sociálních vztahů*, České Budějovice 2005 (diplomová práce).
- SKOŘEPOVÁ, Markéta, *Ovdovění a osiření v prostředí českého venkova pohledem historiografie*, Východočeské listy historické 32, 2017, s. 157-168.
- SKOŘEPOVÁ, Markéta, *Ovdovění a osiření ve venkovské společnosti: Panství Nový Rychnov (1785-1855)*, Pelhřimov 2016.
- SKOŘEPOVÁ, Markéta, *Vdovství v tradiční venkovské společnosti (přehled bádání)*, Historická demografie 35, 2011, s. 1-31.
- SMRŽ, Jiří, *Podíl cechmistrů na správě pražských měst v raném novověku*, Dolní Březany 2021.
- STARÝ, Václav, *Soupis obyvatel města Prachatic z roku 1585*, Archivum Trebonense 6, 1986, s. 70-109.
- STEJSKAL, Aleš – BŮŽEK, Václav, *Výbrojní program Petra Voka z Rožmberka. (Příspěvek k poznání mentality raně novověkého velmože.)*, Folia Historica Bohemica 15, 1991, s. 179-268.
- STEJSKAL, Aleš, *Instituce hospod v sociální teorii a praxi rožmberského dominia (1551-1611)*, in: Michaela Kokojanová (ed.), *Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.-18. století)*, Prostějov 1997, s. 376-408.
- STEJSKAL, Aleš, *Hospody posledních Rožmberků*, Dějiny a současnost 18, 1996, č. 4, s. 9-13.
- STEJSKAL, Aleš, *Třeboňské opevnění z let 1525-1526 v písemných pramenech (geneze a průběh stavby, pracovní síly, finanční náklady, jednotlivci)*, Průzkumy památek 8, 2001, s. 3-20.
- ŠAROCHOVÁ, Gabriela V., *Radostný úděl vdovský*, Praha 2004.
- ŠIMŮNKOVÁ, Alena, *Status, odpovědnost a láska: vztahy mezi mužem a ženou v české měšťanské společnosti 19. století*, Český časopis historický 95, 1997, č. 1, s. 55-107.

- ŠTĚPKOVÁ, Alena, *Svět soběslavských měšťanů ve světle jejich testamentů 1549-1651*, České Budějovice 2005 (diplomová práce).
- ŠUSTA, Josef, *Pět století rybničního hospodářství v Třeboni*, Třeboň 1995.
- TINKOVÁ, Daniela, *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*, Praha 2004.
- VELKOVÁ, Alena, *Sebevědomé nebo zoufalé? Vdovy hospodařící na venkovských usedlostech v první polovině 19. století*, in: Milan VOJÁČEK (ed.), *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*, Praha 2007, s. 321-340.
- VOLF, Miloslav, *Válka v jižních Čechách v zimě a na jaře 1618-1619*, Jihočeský sborník historický 30, 1961, č. 1-2, 3-4, s. 24-34, 102-114.
- VOREL, Petr, *Poddanská rezidenční města v českých zemích (K typologii měst předbělohorské doby)*, in: Michaela Kokojanová (ed.), *Měšťané a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16. a 18. století)*, Prostějov 1997, s. 38-48.
- VOREL, Petr, *Rezidenční vrchnostenská města v Čechách a na Moravě v 15. a 17. století*, Pardubice 2001.
- WIMMEROVÁ, Sylva, *Postavení a správa města Českého Krumlova na počátku 17. století*, in: Martin Gaži (ed.), *Český Krumlov. Od rezidenčního města k památce světového kulturního dědictví*, České Budějovice 2010, s. 713-740.
- WINTER, Zikmund, *Český průmysl a obchod v XVI. věku*, Praha 1913.
- WINTER, Zikmund, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XV. A XVI. století*, Praha 1961.
- WINTER, Zikmund, *Kuchyně a stůl našich předků*, Praha 1892.
- WINTER, Zikmund, *Kulturní obraz Českých měst – život veřejný v XV. A XVI. věku II*, Praha 1892.
- WINTER, Zikmund, *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách (1526-1620)*, Praha 1909.
- WINTER, Zikmund, *V měšťanské světnici starodávné*, Praha 1895.
- WINTER, Zikmund, *Zlatá doba měst českých*, Praha 1991.
- ZÍBRT, Čeněk, *Bibliografie české historie III.*, Praha 1906.